

ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการจัดการศึกษา

การจัดการศึกษาของไทยในอดีตเป็นบทบาทภาระหน้าที่ของชุมชน เช่น ครอบครัว วัด และสำนักต่าง ๆ ในการจัดการศึกษาแก่ลูกหลานและสมาชิกในชุมชนทั้งด้านวิชาการและอาชีพ โดยการถ่ายทอดวิชาความรู้แก่เด็ก การจัดการศึกษาในลักษณะนี้จึงมีรูปแบบหลากหลาย และสอดคล้องกับพื้นฐานหรือวิถีชีวิตของชาวบ้านในชุมชน จึงทำให้สังคมไทยในอดีตดำรงอยู่ในครรลองของศาสนา และพิธีกรรมความเชื่อพื้นบ้านผสมกลมกลืนกันอย่างมีคุณภาพ ทั้งด้านร่างกายและจิตใจ ฟังพาอาศัยเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมรอบตัว และดำรงชีวิตอย่างมีความสุข

ต่อมารัฐได้เข้าไปควบคุมและจัดการศึกษา นำเอาระบบการศึกษาจากประเทศตะวันตกมาใช้แทนการจัดการศึกษาโดยชุมชนอย่างแต่ก่อน รัฐกำหนดแบบแผนการศึกษาเดียวกันทั้งประเทศ โรงเรียนและครูที่กระจายอยู่ทั่วประเทศเป็นแต่เพียงตัวแทนของรัฐบาล ทำให้ชุมชนถูกละเลย และไม่ได้มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาที่สอดคล้องกับความต้องการของตนเอง รวมถึงองค์ความรู้ต่าง ๆ ของชุมชนท้องถิ่นก็ถูกละเลย ผู้เรียนเรียนรู้สิ่งที่อยู่ไกลตัวแต่สิ่งที่อยู่ใกล้ตัวกลับไม่มีความรู้ จึงไม่สามารถปรับตัวและดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข ความต้องการด้านวัตถุเข้ามาแทนที่จิตใจ จึงเกิดปัญหาสังคมต่าง ๆ ตามมา ดังที่นายแพทย์ ประเวศ วะสี (2540) ได้แสดงความเห็นว่า ปัญหาใหญ่สุดของมนุษยชาติในปัจจุบัน คือ การขาดความสามารถที่จะอยู่ร่วมกันอย่างได้คุณภาพ ความรู้ต่าง ๆ ที่มีมากขึ้นยังไม่ใช้ปัญญาหรือภูมิปัญญา แห่งการอยู่ร่วมกันอย่างได้คุณภาพ ข้อใหญ่ใจความสำคัญที่สุดก็คือ ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นภูมิปัญญาแห่งการดำรงอยู่ร่วมกันอย่างได้คุณภาพ...ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นแหล่งความรู้ที่ดีอย่างหนึ่งที่ถูกทอดทิ้งไปในการศึกษาปัจจุบัน

ภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น จึงเป็นทางเลือกหนึ่งในการแก้ปัญหาของชาติ โดยนำมาใช้จัดการศึกษาเพื่อพัฒนาผู้เรียนให้เป็นบุคคลที่สมบูรณ์ ตามจุดมุ่งหมายและหลักการจัดการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 เพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรม ในการดำรงชีวิตสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุขโดยจะต้องมุ่งปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้อง ให้มีความภาคภูมิใจในความเป็นไทย และให้มีความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นควบคู่กับความรู้ อันเป็นสากล

ดังนั้น นโยบายการจัดการศึกษาในปัจจุบัน จึงได้ให้ความสำคัญกับท้องถิ่นไม่ว่าจะเป็นด้านบุคคลผู้ทรงภูมิปัญญา และองค์ความรู้ต่าง ๆ ที่มีในท้องถิ่น โดยเน้นให้โรงเรียนนำมาใช้ในการจัดทำและพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษาเพื่อปลูกฝังให้ผู้เรียนมีจิตสำนึกในความเป็นไทย มีความภาคภูมิใจในท้องถิ่น ส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการผลิตสื่อเทคโนโลยีที่ทันสมัย เหมาะสมกับผู้เรียน เพื่อใช้ในการเรียนการสอน

กรมวิชาการ (2542) ศึกษาการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอน พบว่า การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษา ทำให้นักเรียนเรียนอย่างมีความสุข เห็นคุณค่า และมีเจตคติที่ดีต่อศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่น ความรู้ที่ได้รับสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ ชุมชนและโรงเรียนมีความสัมพันธ์กันมากยิ่งขึ้น และในส่วนของชุมชนเองก็มีความสามัคคีกันมากขึ้นด้วย

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 ได้กำหนดให้สถานศึกษามีหน้าที่จัดทำหลักสูตรให้สอดคล้องเหมาะสมกับสภาพที่เป็นจริงของท้องถิ่น โดยเน้นให้ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน ทั้งนี้ เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ชีวิตจริงของตนเอง และท้องถิ่นในด้านต่าง ๆ ซึ่งจะส่งผลให้เกิดความรัก ความภาคภูมิใจและมีความผูกพันกับท้องถิ่น ตลอดจนมีความรู้ความสามารถในการคิด การจัดการและการแก้ปัญหาได้อย่างเป็นระบบ ทั้งที่เกี่ยวกับตนเอง การประกอบอาชีพและการพัฒนาท้องถิ่น

นอกจากนี้ ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง การกำหนดรายละเอียดสาระการเรียนรู้แกนกลาง ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 ประกาศ ณ วันที่ 27 มกราคม พ.ศ. 2546 ลงนามโดย นายปองพล อดิเรกสาร รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ได้กำหนดให้สถานศึกษาทำรายละเอียดสาระการเรียนรู้แกนกลาง เป็นแนวในการเทียบเคียงตรวจสอบหรือปรับใช้ เป็นสาระการเรียนรู้รายปีหรือรายภาคของหลักสูตรสถานศึกษาในสัดส่วนประมาณร้อยละ 70 โดยยึดหยุ่นตามธรรมชาติของแต่ละสาระการเรียนรู้ หรือช่วงชั้น และให้สถานศึกษากำหนดรายละเอียดสาระการเรียนรู้ ประมาณร้อยละ 30 ในส่วนที่เกี่ยวกับสภาพปัญหาในชุมชนและสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น คุณลักษณะอันพึงประสงค์ เพื่อเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติ

อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการจัดการศึกษายังดำเนินการไม่แพร่หลาย และการจัดการเรียนการสอนยังไม่สนองความต้องการของชุมชน/ท้องถิ่นเท่าใดนัก ส่งผลให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์ไม่ตรงกับสภาพเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสภาพแวดล้อมที่แท้จริงในท้องถิ่นของตน (กรมวิชาการ, 2542)

นอกจากนี้ ยังพบว่าการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษา ประสบปัญหาในด้านต่าง ๆ ดังนี้

ภัทรวดี อุดมมงคล (2545) พบว่า บุคลากรในโรงเรียนขาดความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ โรงเรียนขาดการรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ทำให้ครูผู้สอนไม่สามารถนำมาใช้ได้ บุคลากรในโรงเรียนไม่มีเวลาที่จะดำเนินการ ขาดการประสานงานระหว่างโรงเรียนกับท้องถิ่น

สน วัฒนสิน (2544) พบว่า ปราชญ์ท้องถิ่นขาดการมีส่วนร่วมจัดทำหลักสูตรและวางแผนการจัดการเรียนการสอนร่วมกับโรงเรียน ขาดความชำนาญในวิธีการสอน ไม่มีเวลาวางแผนสอนในโรงเรียน นักเรียนไม่ซาบซึ้งในความงามและคุณค่างานศิลปะพื้นบ้าน นักเรียนส่วนใหญ่ไม่ตั้งใจเรียน เพราะถูกบังคับให้เรียนมากกว่าเลือกเสรี

อังกุล สมคะเนย์ (2534) สอดคล้องกับ กิตติพิศ ศิริสูตร (2537) พบว่า ศึกษานิเทศก์ผู้บริหารโรงเรียน และครูวิชาการโรงเรียน มีปัญหาเกี่ยวกับด้านงบประมาณสนับสนุนไม่เพียงพอ ไม่ได้รับการสนับสนุนด้านนโยบายและการนิเทศติดตามผล ตลอดจนไม่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้าน และการพัฒนาหลักสูตร

นอกจากนี้ จากการสำรวจของกลุ่มงานส่งเสริมและพัฒนาสื่อ นวัตกรรมและเทคโนโลยีทางการศึกษา กลุ่มนิเทศและติดตามการประเมินผลการจัดการศึกษา สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาลำปาง เขต 1 (2546) เรื่องปัญหาและความต้องการสื่อเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นของสถานศึกษา ในเขตพื้นที่การศึกษาลำปาง เขต 1 พบว่า โรงเรียนส่วนใหญ่มีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่น มาใช้ในการจัดการศึกษาอยู่ในระดับน้อย โรงเรียนไม่มีระบบข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ขาดงบประมาณในการนำผู้ทรงภูมิปัญญาในท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน ครูผู้สอนขาดองค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น และขาดสื่อที่ทันสมัยเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

จากปัญหาดังกล่าวจึงพอสรุปปัญหาหลักของการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษา ดังนี้

1. โรงเรียนขาดงบประมาณในการสนับสนุน
2. ขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน
3. ขาดข้อมูลองค์ความรู้และสื่อการเรียนการสอนที่ทันสมัยและน่าสนใจ เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

ดังนั้น จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะมีการจัดทำ ส่งเสริม และพัฒนาสื่อ ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับ ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้านที่มีความเหมาะสมกับวัยผู้เรียน ความน่าสนใจ เพื่อให้ ครูผู้สอนนำไปใช้เป็นสื่อเสริมความรู้เรื่องท้องถิ่นแก่นักเรียน ทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และพัฒนา ตนเอง ตามหลักการของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542

ภูมิปัญญาไทย

ความสำคัญของภูมิปัญญาไทย

คนไทยได้ร่วมกันสร้างชาติ สร้างความเป็นปึกแผ่นมั่นคงของบ้านเมือง ดำรงชีวิตอยู่ อย่างเป็นสุขร่มเย็น ตราบถึงทุกวันนี้ เพราะอาศัยภูมิปัญญาของตนมาโดยตลอด ภูมิปัญญาไทย จึงมีความสำคัญ สรุปได้ดังนี้

- 1) ช่วยสร้างชาติให้เป็นปึกแผ่นมั่นคง
- 2) สร้างความภาคภูมิใจ และศักดิ์ศรีเกียรติภูมิแก่คนไทย
- 3) สามารถปรับประยุกต์ หลักธรรมคำสอนทางศาสนา มาใช้กับวิถีชีวิตได้อย่างเหมาะสม
- 4) สร้างความสมดุลระหว่างคนกับสังคมและธรรมชาติได้อย่างยั่งยืน
- 5) ช่วยเปลี่ยนแปลงปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตคนไทยให้เหมาะสมได้ตามยุคสมัย

ความหมายและขอบข่ายภูมิปัญญาไทย

ความหมายของภูมิปัญญาไทย

จากการศึกษาความหมายที่ผู้เชี่ยวชาญ นักวิชาการต่าง ๆ ซึ่งครอบคลุมคำว่าภูมิปัญญา ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ภูมิปัญญาชาวบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทย สามารถรวบรวมได้ ดังนี้

1) ภูมิปัญญา

คำว่าภูมิปัญญา ตรงกับคำศัพท์ภาษาอังกฤษว่า wisdom ซึ่งมีความหมายว่า ความรู้ความสามารถ ความเชื่อ ความสามารถทางพฤติกรรม และความสามารถในการแก้ไขปัญหาของมนุษย์ ส่วนนักวิชาการศึกษาไทยได้ให้ความหมายไว้ดังนี้

ปรีชา อุตระกุล (อ้างถึงใน กุลวิตรา กังคานนท์, 2531) ภูมิปัญญาเป็นเรื่องที่สั่งสมกันมาตั้งแต่อดีต และเป็นเรื่องของการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ แวดล้อม คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ โดยผ่านกระบวนการทางจารีตประเพณี วิถีชีวิต การทำมาหากิน และพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างความสัมพันธ์เหล่านี้ เป้าหมายก็คือเพื่อให้เกิดความสุขทั้งในส่วนที่เป็นชุมชน หมู่บ้าน และในส่วนที่เป็นปัจเจกของชาวบ้านเอง ถ้าหากเกิดปัญหาทางด้านความไม่สมดุลกันขึ้น ก็จะทำให้เกิดความไม่สงบสุข เกิดปัญหาในหมู่บ้าน และชุมชน

"ภูมิปัญญายังหมายถึง ประสบการณ์ในการประกอบอาชีพ ในการศึกษาเล่าเรียน การที่ชาวบ้านรู้จักวิธีการทำนา การไถนา การเอาควายมาใช้ในการไถนา การรู้จักนวดข้าวโดยการใส่ควาย รู้จักสานกระบุง ตะกร้า เอาไม้ไผ่มาทำเครื่องใช้ไม่สอยในชีวิตประจำวัน รวมทั้งรู้จักเอาดินขี้กระทามาแช่น้ำ ต้มให้เดือดแห้งเป็นเกลือสินเธาว์ ก็เรียกว่าภูมิปัญญาทั้งสิ้น" (วัช ปุณโณทก, 2531 : 40 - 42)

ภูมิปัญญาเป็นเรื่องที่สั่งสมมาแต่อดีตเป็นเรื่องของการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ แวดล้อม คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ โดยผ่านกระบวนการทางจารีตประเพณี วิถีชีวิตการทำมาหากินและพิธีกรรมต่าง ๆ ทุกอย่างเพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างความสัมพันธ์เหล่านั้น (พัชรา อุตระกุล, 2531 : 9)

ชลธิรา สัตยาวัฒนา (2534) ภูมิปัญญาเป็นผลึกขององค์ความรู้ที่มีกระบวนการสั่งสม สืบทอดกันรอกันมายาวนาน มีที่มาหลากหลายไร้เอกภาพ แต่ก็ได้ประสมประสานกันจนเป็นเหลี่ยมมนที่จรัสแสงคงทนและท้าทายตลอดกาลเวลา ความรู้อาจจะไม่ได้เป็นเอกภาพ (Unity) แต่ภูมิปัญญาจัดว่าเป็นเอกลักษณ์ (Identity)

สรุปได้ว่า ภูมิปัญญา เป็นความรู้ความสามารถของคนสั่งสมมาตั้งแต่อดีต เป็นการดำรงชีวิตที่เหมาะสมสอดคล้องกับธรรมชาติ มีการถ่ายทอดสืบต่อกันมา

2) ภูมิปัญญาพื้นบ้าน

ยิ่งยง เทาประเสริฐ ได้ใช้คำว่าภูมิปัญญาพื้นบ้าน โดยให้ความหมายว่าเป็นองค์ความรู้ความสามารถ และประสบการณ์ที่สั่งสมและสืบทอดกันมา อันเป็นความสามารถและศักยภาพในเชิงแก้ปัญหา การปรับตัวเรียนรู้และสืบทอดไปสู่คนรุ่นใหม่ เพื่อดำรงอยู่รอดของเผ่าพันธุ์จึงเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ เผ่าพันธุ์หรือเป็นวิถีของชาวบ้าน (ยิ่งยง เทาประเสริฐ, 2537 : 20)

3) ภูมิปัญญาชาวบ้าน

วิชิต นันทสุวรรณ (2528) ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง แก่นหลักของการมองชีวิต การใช้ชีวิตอย่างมีความสุข ซึ่งมีความหมายทั้งในแง่ของปัจเจกบุคคล และในแง่ของสังคมหมู่บ้าน

เสรี พงศ์พิศ (2529) ปัญญาหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น ก็เรียกหมายถึง พื้นเพรากฐานของความรู้ชาวบ้าน

ประเวศ วะสี (2530) ภูมิปัญญาชาวบ้านเกิดจากการสะสม การเรียนรู้มาเป็นระยะเวลายาวนาน มีลักษณะเชื่อมโยงกันไปหมดในทุกสาขาวิชาไม่แยกเป็นวิชา ๆ แบบที่เราเรียน ฉะนั้นวิชาเกี่ยวกับเศรษฐกิจอาชีพ ความเป็นอยู่ เกี่ยวกับการใช้จ่ายกับการศึกษา วัฒนธรรม มันจะผสมกลมกลืนเชื่อมโยงกันไปหมด

สุจารี จันทรสุษ (2531) ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง วิธีการปฏิบัติซึ่งชาวบ้านได้มาจากการประสบการณ์แนวทางแก้ปัญหาแต่ละเรื่อง แต่ละประสบการณ์ แต่ละสภาพแวดล้อมซึ่งจะมีเงื่อนไขปัจจัยเฉพาะแตกต่างกันไป

สมเกียรติ พงษ์ไพบูลย์ (2531) ภูมิปัญญาชาวบ้าน ศัพท์นี้การกำเนิดของมันชัดเจน มีความมุ่งหมายที่จะใช้วัฒนธรรมของตนเองได้กระแสนี้ให้พ้นการครอบงำเป็นอิสระ และสร้างสรรค์ หากทำสำเร็จแล้วมีการสร้างตาข่ายโยงใยภูมิปัญญาระหว่างกัน ชุมชนหมู่บ้านก็มีอำนาจเป็นพลังสำคัญพลังหนึ่ง ที่จะผลักดันให้สังคมไทยมีการเปลี่ยนแปลงสู่ศานติสุขในที่สุด

อเนก นาคะบุตร (2531) ภูมิปัญญานี้มันเกิดมาจากการสะสมเรียนรู้มาเป็นระยะเวลานาน มันเชื่อมโยงกันไปหมด ไม่แยกจากกันเป็นวิชาอย่างที่เรารเรียน ภูมิปัญญาชาวบ้านต่างจากองค์ความรู้ตรงที่เรามีหนังสือทฤษฎี ความรู้มากมายอ้างอิงได้ ภูมิปัญญาชาวบ้านขั้นตอน 3 อย่าง คือ ปรัชญา ปฏิบัติ และปฏิบัติ

ธวัช ปุณโณทก (2531) ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรอบรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้และมีประสบการณ์สืบทอดกันมาทั้งทางตรงคือ ประสบการณ์ด้วยตนเอง หรือทางอ้อมซึ่งเรียนรู้จากผู้ใหญ่หรือความรู้ที่สะสมสืบทอดกันมา

สามารถ จันทรสุรีย์ (2531) ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดได้เอง ที่นำมาในการแก้ไขปัญหา เป็นสติปัญญา เป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของชาวบ้าน ทั้งกว้างทั้งลึกที่ชาวบ้านสามารถคิดเองทำเอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่แก้ปัญหาการดำเนินชีวิตได้ในท้องถิ่นอย่างสมสมัย

ชลทิพย์ เอี่ยมสำอาง และ วิศนี ศิลาตระกูล (2531) ภูมิปัญญาชาวบ้านนั้นหมายถึง ความรู้ประสบการณ์ของประชาชนในท้องถิ่น ซึ่งได้รับการศึกษาอบรม สั่งสม และถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ หรือความรู้ประสบการณ์ที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์ตรงของตนเอง ซึ่งได้

เรียนรู้จากการทำงาน จากธรรมชาติแวดล้อม สิ่งเหล่านั้นเป็นสิ่งที่มีความค่าเสริมสร้างความสามารถ ทำให้คนมีชีวิตร่วมกันอย่างสันติสุขเป็นความรู้ที่สร้างสรรค์และมีส่วนเสริมสร้างการผลิต

ทางด้านต่างประเทศนั้น ออแลนโด (Orlando Fals Borda 1988 : 23) ได้ทำการวิจัยแบบมีส่วนร่วมในอเมริกาเหนือ และได้เขียนอธิบายไว้ว่า ศาสตร์ของประชาชนเรื่องพื้นบ้าน ความรู้ประชาชน ภูมิปัญญาชาวบ้านนั้นเป็นความรู้ชาวบ้านที่ผ่านการปฏิบัติมาแล้วอย่างโชกโชนเป็นส่วนหนึ่งของมรดกทางวัฒนธรรมของเขา ความรู้ดังกล่าวไม่ได้จัดเข้ารหัสเก็บไว้ แต่เป็นความรู้ที่ปฏิบัติได้ มีพลังและสำคัญยิ่งช่วยให้ชาวบ้านมีชีวิตอยู่รอด สร้างสรรค์การผลิต และช่วยในการทำงาน เป็นสิ่งที่สะสมมากกว่าศตวรรษแล้ว เป็นโครงสร้างความรู้ที่มีหลักการ มีเหตุผล และมีผลในตัวเอง

จากการสัมมนาของนิสิตภาควิชาบริหารการศึกษา สาขานิเทศการศึกษาและพัฒนาหลักสูตร คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2534) เรื่อง "ภูมิปัญญาชาวบ้าน มิติจรัสแสงต่อการจัดการเรียนการสอนระดับประถมศึกษา" ได้สรุปความหมายของภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง องค์ความรู้ของชาวบ้าน หรือทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดขึ้นทำขึ้นจากสติปัญญา และความสามารถของชาวบ้านเอง เพื่อใช้ในการแก้ปัญหาหรือดำเนินชีวิตได้อย่างเหมาะสมกับสมัย โดยมีกระบวนการสั่งสมสืบทอดและกลั่นกรองกันมายาวนาน และมีการประสมประสานกันเป็นเหลี่ยมมนที่จรัสแสงคงทนและทำทายตลอดกาลเวลา

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2534) ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความสามารถในการแก้ไขปัญหาของชาวบ้าน ไม่ว่าจะเป็นปัญหาของชุมชน ปัญหาในการดำรงชีวิต และปัญหาในการประกอบอาชีพ โดยที่ปราชญ์ชาวบ้านเหล่านี้ได้มีกระบวนการวิเคราะห์และสั่งสมประสบการณ์มาเป็นเวลานาน เป็นที่ยอมรับนับถือของคนทั่วไป

อังกุล สมคะเนย์ (2534) ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง มวลความรู้และมวลประสบการณ์ของชาวบ้านที่ใช้ในการดำเนินชีวิตให้เป็นสุขโดยได้รับการถ่ายทอด สั่งสมกันมาโดยผ่านกระบวนการพัฒนาให้สอดคล้องกับกาลสมัย

4) ภูมิปัญญาท้องถิ่น

กองวิจัยทางการศึกษา กรมวิชาการ (ม.ป.ป.) ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน (Popular Wisdom) เป็นองค์ความรู้ความสามารถของชาวบ้านที่สั่งสมสืบทอดกันมาอันเป็นศักยภาพ หรือความสามารถที่จะใช้แก้ปัญหา ปรับตัว เรียนรู้ และมีการสืบทอดไปสู่คนรุ่นใหม่หรือคือแก่นของชุมชน ที่จรรโลงชุมชนให้อยู่รอดจนถึงปัจจุบัน

ศูนย์พัฒนาหลักสูตร กรมวิชาการ (ม.ป.ป.) ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน (Popular Wisdom) คือความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ในชีวิตของคนเรา ผ่านกระบวนการศึกษา สังเกต คิดวิเคราะห์จนเกิดปัญญา และตกผลึกมาเป็นองค์ความรู้ที่ ประกอบกันขึ้นมาจากความรู้เฉพาะหลาย ๆ เรื่อง ความรู้ดังกล่าวไม่ได้แยกย่อยออกมาให้เห็น ศาสตร์เฉพาะสาขาวิชาต่าง ๆ อาจกล่าวได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นจัดเป็นพื้นฐานขององค์ความรู้ สมัยใหม่ที่จะช่วยในการเรียนรู้ การแก้ปัญหา การจัดการ และการปรับตัวในการดำเนินชีวิตของคนเรา ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นความรู้ที่มีอยู่ทั่วไปในสังคม ชุมชนและในตัวของผู้รู้เอง หากมีการ สืบค้นหาเพื่อศึกษาและนำมาใช้ ก็จะเป็นที่รู้จักกันเกิดการยอมรับ ถ่ายทอดและพัฒนาไปสู่คนรุ่น ใหม่ ตามยุคตามสมัยได้

จากการสัมมนาของนิสิตภาควิชาประถมศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2534) เรื่อง "ภูมิปัญญาท้องถิ่นช่วยพัฒนาการศึกษาได้อย่างไร" ได้ให้ความหมายของภูมิ ปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นคือ กระบวนการปรับเปลี่ยนแบบแผนการดำเนินชีวิตของ บุคคลซึ่งอยู่ในท้องถิ่น ให้สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุข หรือสามารถแก้ปัญหาคำถาม การ ดำเนินชีวิตของคนให้สอดคล้องกับสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปแต่ละยุคสมัย

รัตน์ บัวสนธิ์ (2534) ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง กระบวนทัศน์ของบุคคลที่มีต่อ ตนเอง ต่อโลกและสิ่งแวดล้อม ซึ่งกระบวนทัศน์ดังกล่าวจะมีรากฐานจากคำสอนทางศาสนา คติ จารีต ประเพณีที่ได้รับการถ่ายทอดสั่งสอนและปฏิบัติสืบเนื่องกันมา ปรับปรนเข้ากับบริบททางสังคมที่ เปลี่ยนแปลงแต่ละสมัย ทั้งนี้โดยมีเป้าหมายเพื่อความสงบสุขของในส่วนที่เป็นชุมชน และปัจเจก บุคคล ซึ่งกระบวนทัศน์ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นจำแนกออกได้ ๓ ลักษณะ คือ

ลักษณะที่ 1 ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการจัดการจัดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ แวดล้อม

ลักษณะที่ 2 ภูมิปัญญาเกี่ยวกับระบบสังคมหรือการจัดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับ มนุษย์

ลักษณะที่ 3 ภูมิปัญญาเกี่ยวกับระบบการผลิตหรือการประกอบอาชีพที่มีลักษณะมุ่งเน้น ระบบการผลิต เพื่อพึ่งพาตนเอง

และจากหนังสือชื่อ "การถ่ายโยงงานวิจัยด้านเกษตรสาธิตกับการพัฒนา" นั้น ดีเอ็มวอ รอน (D.M.Warren 1989 : 168) ได้ใช้คำภูมิปัญญาท้องถิ่น ในความหมายว่าเป็นระบบ เกษตรกรรมในท้องถิ่น ซึ่งพัฒนามาแล้วช่วงระยะเวลาหนึ่งด้วยรูปแบบของการเพาะปลูก ที่มี พื้นฐานจากความรู้ด้านการเกษตรที่ได้ปฏิบัติกันมาในท้องถิ่นนั้น ระบบดังกล่าวที่มีความสมดุล ลงตัว โดยปรับเปลี่ยนให้เข้ากับสภาพแวดล้อมและได้รับอิทธิพลจากนวัตกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นใน ตัวระบบเอง รวมทั้งรับมาจากภูมิปัญญาที่อื่น ทั้งระบบเกษตรระดับชาติและนานาชาติ วอเรน

ใช้คำว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น แทนคำว่า วัฒนธรรม เพื่อหลีกเลี่ยงความหมายที่มักนิยามกันทางตะวันตก ว่าหมายถึง ระบบที่หยุดนิ่งไม่เปลี่ยนแปลง

สรุปได้ว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรู้ ความสามารถ และประสบการณ์ของชาวบ้านที่สั่งสมกันมา โดยมีความเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมในแต่ละท้องถิ่น เพื่อเอื้อประโยชน์ให้การดำรงชีวิตอยู่อย่างสงบสุข

5) ภูมิปัญญาไทย

กุลวิตรา ภักดานนท์ (2531) ภูมิปัญญาไทยนั้น ด้านหนึ่งนอกจากจะเป็นเรื่องของพื้นภูมิธรรมแล้ว ยังหมายถึงศักยภาพในการประสานความรู้ใหม่มาใช้ประโยชน์ด้วย ซึ่งเอื้อให้เกิดทางเลือกใหม่ที่มีลักษณะสากลและลักษณะเฉพาะของเราเอง

คำว่าภูมิปัญญาไทยนั้น ด้านหนึ่งนอกจากจะเป็นเรื่องราวของพื้นภูมิธรรมเดิมแล้ว ยังหมายถึงศักยภาพในการประสานความรู้ใหม่ ๆ มาใช้ให้เกิดประโยชน์ด้วย ซึ่งเอื้อให้เกิดทางเลือกใหม่ ที่มีลักษณะสากลและลักษณะเฉพาะของเราเอง (เสนห์ จามริก , 2531)

ในความหมายที่ใกล้เคียงกันนี้ เสรี พงศ์พิศ ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาไทยไว้ว่า ภูมิปัญญาไทย หมายถึง องค์ความรู้ในด้านต่าง ๆ ของการดำรงชีวิตของคนไทยที่เกิดจากการสะสมประสบการณ์ทั้งทางตรงและทางอ้อม ประกอบกับแนวความคิดวิเคราะห์ในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ของตนเองจนเกิดหลอมรวมเป็นแนวความคิดในการแก้ไขปัญหาที่เป็นลักษณะของตนเอง ที่สามารถพัฒนาความรู้ดังกล่าวมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับกาลสมัย ในการแก้ปัญหาของการดำรงชีวิต (เสรี พงศ์พิศ 2534 : 33)

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2534) ได้อธิบาย ภูมิปัญญาไทย ว่าเป็นผลของประสบการณ์สั่งสมของคนที่ยืนยันจากปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ปฏิสัมพันธ์ในกลุ่มชนเดียวกัน และระหว่างกลุ่มชุมชนหลาย ๆ ชาติพันธุ์ รวมไปถึงโลกทัศน์ที่มีต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ ภูมิปัญญาเหล่านี้เคยเอื้ออำนวยให้คนไทยแก้ปัญหาได้ดำรงอยู่ และสร้างสรรค์อารยธรรมของเราเองได้อย่างมีดุลยภาพกับสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะในระดับพื้นฐานหรือระดับชาวบ้าน ภูมิปัญญาในแผ่นดินนี้มีได้เกิดขึ้นเป็นเอกเทศ แต่มีส่วนแลกเปลี่ยนเลือกเฟ้น และปรับใช้ภูมิปัญญาจากอารยธรรมอื่นตลอดมา

ธนากรไทยพาณิชย์ มีแนวความคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาไทยว่า "ในช่วงที่สังคมไทยอยู่ในภาวะที่กำลังรับวัฒนธรรมจากภายนอก เกิดความหลงลืมตัวตนและแก่นแท้ในความเป็นไทย ทำอย่างไรจึงจะสามารถชี้แนวทาง สร้างความมั่นใจให้กับเขาเหล่านั้นว่า จุดยืนของพวกเขามาจากไหน รากเหง้าของความเป็นไทยเกิดจากการสั่งสมภูมิปัญญาของคนโบราณที่ได้เรียนรู้สั่งต่าง ๆ จากประสบการณ์การดำรงชีวิตการผสมผสานของชาติพันธุ์และสภาพสังคมอันหลากหลาย

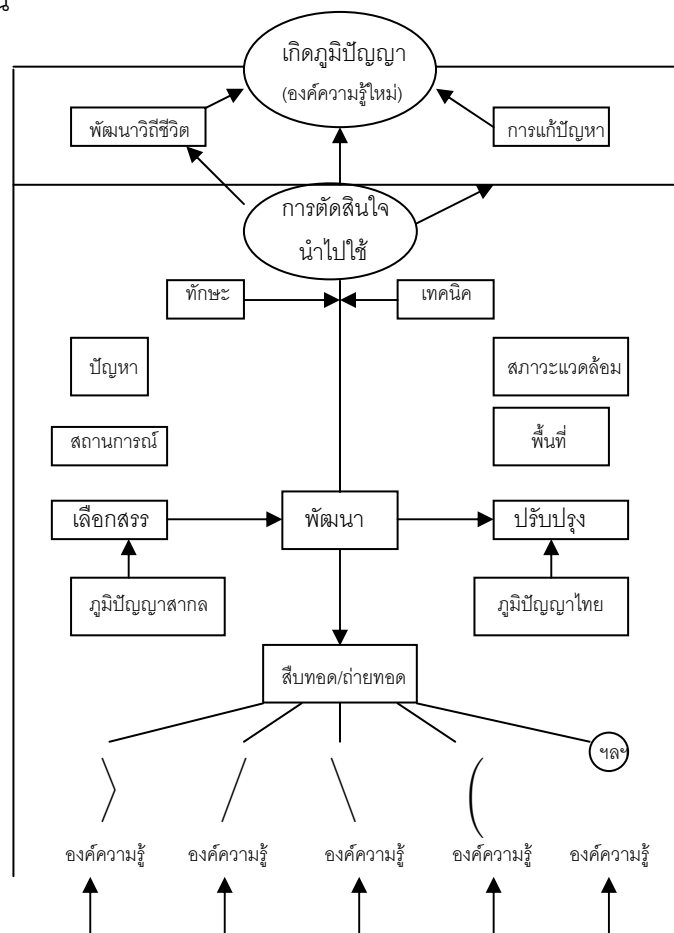
มานับพันปี จากประสบการณ์ของคนโบราณได้สร้างรูปแบบของวัฒนธรรมประเพณีที่สามารถ
รับรองการอยู่ร่วมกันในสังคมไทยมาได้เป็นอย่างดี นี่คือนิยามปัญหาไทยที่คนในปัจจุบัน
ควรตระหนักและได้เรียนรู้ด้วยความภาคภูมิใจ และก้าวเดินหน้าต่อไปอย่างมั่นใจในชาติภูมิของ
ตน เพราะวัฒนธรรม คือ รากฐานของการพัฒนาสังคมอย่างมีระบบ นำไปสู่ความก้าวหน้าของ
ชาติบ้านเมืองในอนาคต

สรุปได้ว่า นิยามปัญหาไทย หมายถึง ความรู้ ความสามารถ และมรดกประสบการณ์ของ
คนไทยที่มีการสั่งสมและถ่ายทอดสืบต่อกันมาอย่างเหมาะสม และสอดคล้องกับสภาพแวดล้อม

ลักษณะของนิยามปัญหาไทย

จากการศึกษาความหมายของนิยามปัญหาไทยที่แต่ละท่านให้ไว้ พบว่า

1) การเกิดนิยามปัญหา นิยามปัญหามีกระบวนการที่เกิดจากการสืบทอด ถ่ายทอดองค์
ความรู้ที่มีอยู่เดิมในชุมชนท้องถิ่นต่าง ๆ แล้วพัฒนา เลือกรสร ปรับปรุงองค์ความรู้เหล่านั้นจนเกิด
ทักษะและความชำนาญที่สามารถแก้ไขปัญหาและพัฒนาชีวิตได้อย่างเหมาะสมกับยุคสมัย แล้ว
เกิดนิยามปัญหา (องค์ความรู้ใหม่) ที่เหมาะสมและสืบทอดพัฒนาต่อไปอย่างไม่สิ้นสุด ซึ่งแสดงได้
โดยแผนภาพ ดังนี้

ภาพแสดง กระบวนการเกิดและการสืบทอดภูมิปัญญาไทย

2) ปัจจัยที่มีผลต่อพัฒนาการของภูมิปัญญาไทย มีดังนี้

- (1) ความรู้เดิมในเรื่องนั้น ๆ ผสมผสานกับความรู้ใหม่ที่ได้รับ
- (2) การสั่งสม การสืบทอดความรู้ในเรื่องนั้น
- (3) ประสบการณ์เดิมที่สามารถเปรียบเทียบเคียงกับเหตุการณ์หรือประสบการณ์ใหม่ได้
- (4) สถานการณ์ที่ไม่มั่นคง หรือมีปัญหาที่ยังหาทางออกไม่ได้
- (5) รากฐานทางพุทธศาสนา วัฒนธรรมและความเชื่อ

3) ลักษณะของภูมิปัญญาไทย มีดังนี้

- (1) ภูมิปัญญาไทย เป็นเรื่องของการใช้ความรู้ (Knowledge) ทักษะ (Skill) ความเชื่อ (Belief) และพฤติกรรม (Behavior)
- (2) ภูมิปัญญาไทยแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่าง คนกับคน คนกับธรรมชาติ แวดล้อม และคนกับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ
- (3) ภูมิปัญญาไทยเป็นองค์รวม หรือกิจกรรมทุกอย่างในวิถีชีวิต
- (4) ภูมิปัญญาไทยเป็นเรื่องของการแก้ปัญหา การจัดการ การปรับตัว การเรียนรู้ เพื่อความอยู่รอดของบุคคล ชุมชนและสังคม
- (5) ภูมิปัญญาไทยเป็นแกนหลัก หรือกระบวนการทัศน์ในการมองชีวิตเป็นพื้นความรู้ในเรื่องต่าง ๆ
- (6) ภูมิปัญญาไทยมีลักษณะเฉพาะหรือมีเอกลักษณ์ในตัวเอง
- (7) ภูมิปัญญาไทยมีการเปลี่ยนแปลง เพื่อการปรับสมดุลในการพัฒนาการทางสังคมตลอดเวลา

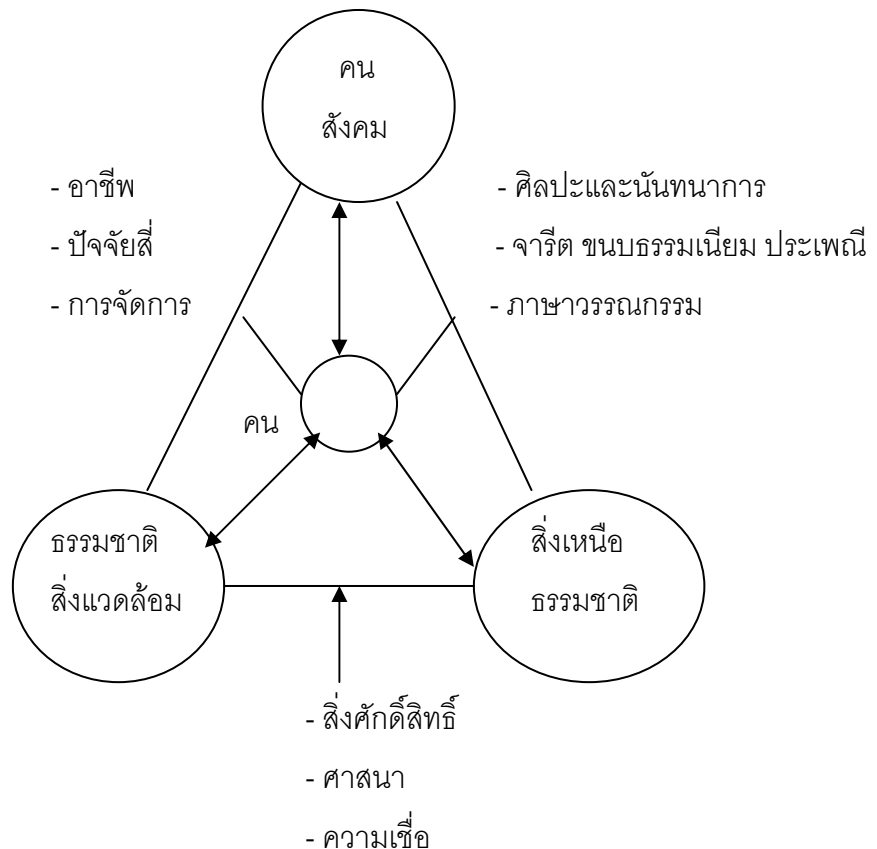
ความสัมพันธ์ของภูมิปัญญาไทย

จากความหมายและขอบข่าย ตลอดทั้งลักษณะของภูมิปัญญาไทยตามที่ได้ศึกษามาแล้ว ข้างต้น ภูมิปัญญาไทยสามารถสะท้อนออกมาใน 3 ลักษณะ ที่สัมพันธ์ใกล้ชิดกัน (สามารถ จันทร์สุวรรย์, 2533) คือ

- (1) ความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกันระหว่างคนกับโลกสิ่งแวดล้อม สัตว์ พืช ธรรมชาติ
- (2) ความสัมพันธ์ของคนกับคนอื่น ๆ ที่ร่วมกันในสังคม หรือในชุมชน

(3) ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ ตลอดทั้งสิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสได้ทั้งหลาย

ทั้ง 3 ลักษณะนี้ คือ สามมิติของเรื่องเดียวกัน คือ ชีวิตของชาวบ้านสะท้อนออกมาถึง ภูมิปัญญาในการดำเนินชีวิตอย่างมีเอกภาพเหมือนสามมุมของรูปสามเหลี่ยม ภูมิปัญญาจึงเป็นรากฐานในการดำเนินชีวิตของคนไทย ซึ่งสามารถแสดงให้เห็นชัดเจนได้โดยแผนภาพ ดังนี้

จากแผนภาพ จะเห็นได้ว่าลักษณะภูมิปัญญาที่เกิดจากความสัมพันธ์ ระหว่างคนกับธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม จะแสดงออกมาในลักษณะภูมิปัญญาในการดำเนินวิถีชีวิตขั้นพื้นฐาน ด้านปัจจัยสี่ การบริหารจัดการองค์กร ตลอดทั้งการประกอบอาชีพต่าง ๆ เป็นต้น

ภูมิปัญญาที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนอื่นในสังคม จะแสดงออกมาในลักษณะจารีต ขนบธรรมเนียม ประเพณี ศิลปะและนันทนาการ ภาษา และวรรณกรรม ตลอดจนการสื่อสารต่าง ๆ เป็นต้น

ภูมิปัญญาที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ จะแสดงออกมาในลักษณะของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ศาสนา ความเชื่อต่าง ๆ เป็นต้น

ขอบข่ายภูมิปัญญาไทย

จากการรวบรวมสาขาหรือขอบข่ายที่เกี่ยวข้องด้านภูมิปัญญาจากกรณีศึกษาทั้งของบุคคลและหน่วยงานต่าง ๆ พบว่า มีการจำแนกสาขาภูมิปัญญาไทยไว้ดังนี้

วิจิต นันทสุวรรณ (2528) จำแนกภูมิปัญญาชาวบ้านได้ 3 ลักษณะ คือ

1. ภูมิปัญญาจากการใช้ชีวิตในธรรมชาติ เนื้อหาของภูมิปัญญา คือ การอธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติ ความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตกับธรรมชาติในลักษณะของกฎเกณฑ์ที่พึงปฏิบัติ และข้อห้ามที่ไม่ให้ชาวบ้านปฏิบัติ เช่น ความเชื่อต่อธรรมชาติต่าง ๆ เรื่องของผี ที่ทำให้เกิดสภาวะสมดุลของการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับธรรมชาติ ระบบเหมืองฝาย ฝิน้ำ ฝินา เป็นต้น

2. ภูมิปัญญาจากประสบการณ์การอยู่ร่วมกัน ภูมิปัญญาแบบนี้มีพฤติกรรมตามแบบแผนของสังคม มีกฎเกณฑ์บอกอย่างนั้นดี อย่างนี้ไม่ดี มีระบบความสัมพันธ์ของการอยู่ร่วมกันอย่างสันติเป็นหลัก มีความเข้าใจในอนิจจังของชีวิตเป็นสูงสุด รูปธรรมที่แสดงออก คือ ความเชื่อเรื่องบรรพบุรุษ เช่น ปู่ตา ปู่ย่า ฝิพ่อ ฝิแม่ และพิธีกรรมต่าง ๆ เป็นต้น

3. ภูมิปัญญาจากประสบการณ์เฉพาะด้าน เช่น ภูมิปัญญาจากประสบการณ์การทำมาหากินในด้านต่าง ๆ ภูมิปัญญาด้านการรักษาโรค เป็นต้น

ประเวศ วะสี (2534) ได้สรุปลักษณะภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ 4 ประการ คือ

1. มีวัฒนธรรมเป็นฐาน ไม่ใช่วิทยาศาสตร์
2. มีบูรณาการสูง
3. มีความเชื่อมโยงไปสู่นามธรรมที่ลึกซึ้งสูงส่ง
4. เน้นความสำคัญของจริยธรรมมากกว่าวัตถุธรรม

เสรี พงศ์พิศ (2527) ได้แบ่งภูมิปัญญาไทยเป็นสองระดับคือ ระดับชาติ และระดับท้องถิ่น

1. ภูมิปัญญาระดับชาติ เป็นภูมิปัญญาที่พัฒนาสังคมไทยให้รอดพ้นจากวิกฤตการณ์ต่าง ๆ ในอดีต การเสียเอกราช การสร้างเสริมความศิวิไลซ์ให้กับชาติตราบนานเท่านาน เช่น กรณีการกอบกู้เอกราชของพระนเรศวรมหาราช การป้องกันตนเองไม่ให้ตกเป็นเมืองขึ้นสมัยยุคล่าอาณานิคม เป็นต้น

2. ภูมิปัญญาระดับท้องถิ่น หรือ ภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นเฉพาะท้องถิ่น เพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นนั้น เป็นพื้นฐานความรู้ของชาวบ้านในการคิดแก้ปัญหาในชีวิตของตนเองหรือสติปัญญาอันเกิดจากการเรียนรู้ สะสม ถ่ายทอดประสบการณ์ที่ยาวนานของผู้คนในท้องถิ่นซึ่งได้ใช้ชีวิตถาวรกับป่าเขา น้ำ ปลา ฟ้า นก ดิน หญ้า สัตว์ป่า พืช แมลง และธรรมชาติรอบตัวเป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของพวกเขา

สามารถ จันทรสุริย์ (๒๕๓๖) ได้อธิบายภูมิปัญญาชาวบ้านใน 2 ลักษณะ คือ ลักษณะที่เป็นนามธรรม และลักษณะที่เป็นรูปธรรม

1. ภูมิปัญญาในลักษณะที่เป็นนามธรรม เป็นโลกทัศน์ชีวิตทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิต เป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่าและความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน

2. ภูมิปัญญาในลักษณะที่เป็นรูปธรรม เป็นเรื่องเฉพาะด้าน เช่น การทำมาหากิน การเกษตร หัตถกรรม ศิลปะ ดนตรี และอื่น ๆ

สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (๒๕๓๔) วิจัยเรื่องความคิดภูมิปัญญาไทย โดยได้แบ่งการศึกษาออกเป็น 7 โครงการ เกี่ยวกับความคิดและภูมิปัญญาไทยในเรื่องต่าง ๆ ดังนี้

1. ความเชื่อ
2. ความเป็นอยู่และการทำมาหากิน
3. การศึกษา
4. การเมือง การปกครอง
5. การดูแลสุขภาพ
6. ดุริยางคศิลป์
7. นาฏศิลป์

เอกวิทย์ ณ ถลาง และคณะ (2539) วิจัยเรื่องภูมิปัญญาและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทยในโครงการกิตติเมธี สาขาวิชาศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ได้กำหนดหัวข้อในการวิจัยภูมิปัญญา 4 ลักษณะ คือ

1. ความเชื่อ โลกทัศน์ที่บ่งบอกความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมในธรรมชาติ เหนือธรรมชาติและระหว่างมนุษย์ด้วยกัน
2. วิธีการดำเนินชีวิต การแก้ปัญหา และการปรับตัวกับสิ่งแวดล้อมและกระแสการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม
3. ศิลปหัตถกรรม ประดิษฐ์กรรม ในรูปเครื่องมือ ของใช้ ศิลปวัตถุ ที่มีแรงบันดาลใจจากสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมตามพื้นที่ภูมิที่หลากหลายระหว่างภูมิภาค
4. กระบวนการและพฤติกรรมการเรียนรู้ การถ่ายทอดภูมิปัญญา ประสบการณ์ การให้การศึกษา อบรมและการแก้ปัญหาตามพื้นฐานวัฒนธรรมและปรัชญาของชาวบ้าน

ธนาคารไทยพาณิชย์ ได้แบ่งหมวดหมู่ภูมิปัญญาไทยตามโครงการจัดทำสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ดังนี้

1. เรื่องราวทางวัฒนธรรม ในขอบเขตหรือหมวดหมู่ ดังนี้
 - 1.1 ความเชื่อและประเพณี
 - 1.2 อาชีพ
 - 1.3 เครื่องมือเครื่องใช้
 - 1.4 การปกครองและสังคม
 - 1.5 อาหารการกิน
 - 1.6 การแต่งกายและเครื่องประดับ
 - 1.7 สุขภาพอนามัย
 - 1.8 ภาษา
 - 1.9 วรรณกรรม
 - 1.10 ศิลปกรรม
 - 1.11 ศิลปะการแสดง
 - 1.12 การละเล่นและกีฬา
 - 1.13 สถานที่
 - 1.14 กลุ่มชาติพันธุ์
 - 1.15 ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
 - 1.16 มาตราชั่ง, ตวง, วัด

- 1.17 บุคคลสำคัญ
- 1.18 ประวัติศาสตร์
- 2. เหตุการณ์สำคัญในวันต่าง ๆ ตลอดทั้งปี ซึ่งประกอบด้วย
 - 2.1 วันขึ้นปีใหม่
 - 2.2 วันเด็กแห่งชาติ
 - 2.3 วันครู
 - 2.4 วันสมเด็จพระนเรศวรมหาราช
 - 2.5 วันกองทัพไทย
 - 2.6 วันศิลปินแห่งชาติ
 - 2.7 วันมาฆบูชา
 - 2.8 วันอนุรักษ์มรดกไทย
 - 2.9 วันจักรี
 - 2.10 วันสงกรานต์
 - 2.11 วันผู้สูงอายุแห่งชาติ
 - 2.12 วันครอบครัว
 - 2.13 วันฉัตรมงคล
 - 2.14 วันพืชมงคล
 - 2.15 วันวิสาขบูชา
 - 2.16 วันสุนทรภู่
 - 2.17 วันอาสาฬหบูชา
 - 2.18 วันเข้าพรรษา
 - 2.19 วันเฉลิมพระชนมพรรษา สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ
 - 2.20 วันเยาวชนแห่งชาติ
 - 2.21 วันมหิดล
 - 2.22 วันสารทไทย
 - 2.23 วันปิยมหาราช
 - 2.24 วันออกพรรษา
 - 2.25 วันตักบาตรเทโวโรหณะ
 - 2.26 เทศกาลกฐิน
 - 2.27 วันลอยกระทง
 - 2.28 วันวชิราวุธ

2.29 วันเฉลิมพระชนมพรรษา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

3. เรื่องราวทางวัฒนธรรมอื่น ๆ ซึ่งครอบคลุมเนื้อหาสาระทางวัฒนธรรมของทั้ง 4 ภาค

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2539) ได้กำหนดสาขาย่อยของภูมิปัญญาชาวบ้านที่ทำการคัดเลือก และเชิดชูเกียรติผู้มีผลงานดีเด่นทางด้านวัฒนธรรม 5 สาขา ดังนี้

1. ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านการเกษตร เช่น การทำการเกษตรแบบผสมผสาน การแก้ปัญหาการเกษตรด้านการตลาด การแก้ปัญหาด้านการผลิต (เช่น การแก้ไขโรคแมลง) และรู้จักปรับใช้เทคโนโลยี ฯลฯ

2. ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านสิ่งแวดล้อม เช่น การอนุรักษ์ป่าไม้ต้นน้ำลำธาร การรักษาการถ่ายทอดความรู้ดั้งเดิมเพื่อการอนุรักษ์ เช่น การเคารพแม่น้ำ แผ่นดิน พืชพันธุ์ธัญญาหาร และโบราณสถาน โบราณวัตถุ ฯลฯ

3. ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านการจัดการ สวัสดิการและธุรกิจชุมชน ได้แก่

3.1 กองทุนต่าง ๆ ในชุมชน เช่น สหบาลข้าว (ธนาคารข้าว) สหกรณ์ร้านค้า กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ ฯลฯ

3.2 กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเยาวชน ฯลฯ

4. ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านการรักษาโรคและการป้องกัน เช่น หมอพื้นบ้าน หมอธรรม และผู้รอบรู้เรื่องสมุนไพร

5. ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านการผลิตและการบริโภค เช่น การแปรรูปผลิตผลทางการเกษตร ให้สามารถบริโภคได้โดยตรง ได้แก่ การใช้เครื่องมือ และครกตำข้าว การรู้จักประยุกต์เทคโนโลยีสมัยใหม่มาแปรรูปผลิตเพื่อชะลอการนำเข้าตลาด

สุรเชษฐ์ เวชชพิทักษ์ (2533) ได้แบ่งประเภทและลักษณะภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังนี้

1. ภูมิปัญญาเกี่ยวกับระบบการผลิต หรือการประกอบอาชีพซึ่งมีลักษณะการประกอบอาชีพแบบพุทธเกษตรกรรม หรือการประกอบอาชีพที่มีลักษณะจัดความสมดุล สอดคล้องกับธรรมชาติมุ่งการพึ่งพาตนเองเป็นกระแสหลักมากกว่าการพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากภายนอก ได้แก่ การทำสวนเกษตร การทำเกษตรผสมผสาน และการทำเกษตรแบบธรรมชาติ

2. ภูมิปัญญาเกี่ยวกับระบบสังคม หรือการจัดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ ซึ่งได้แก่ ความเชื่อ คำสอน ค่านิยม ประเพณี ที่แสดงออกในแบบแผนการดำเนินชีวิต

3. ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการจัดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ หรือสิ่งแวดล้อม ได้แก่ การรักษาป่าไม้ชุมชน การรักษาโรคด้วยสมุนไพร

กรมวิชาการ ได้แบ่งประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่นได้ดังนี้

1. คติความคิด ความเชื่อ หลักการ ที่เป็นพื้นฐานขององค์ความรู้ที่เกิดจากการสั่งสมถ่ายทอดกันมา

2. ศิลปวัฒนธรรม และขนบธรรมเนียม ประเพณี ที่เป็นแบบแผนการดำเนินชีวิตที่ปฏิบัติสืบทอดกันมา

3. การประกอบอาชีพในท้องถิ่นที่ยึดหลักการพึ่งตนเองและได้รับการพัฒนาให้เหมาะสมกับกาลสมัย

4. แนวความคิดหลักปฏิบัติและเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ชาวบ้านนำมาดัดแปลงใช้ในชุมชนอย่างเหมาะสมกับสภาพแวดล้อม และความเป็นอยู่

อังกูล สมคะเนย์ (2535) ได้จัดกลุ่มภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็น 4 กลุ่ม ดังนี้

1. เป็นเรื่องเกี่ยวกับคติ ความคิด ความเชื่อและหลักการ ที่เป็นพื้นฐานขององค์แห่งความรู้ที่เกิดจากการถ่ายทอดกัน

2. เป็นเรื่องของศิลปะ วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียม ประเพณี

3. เป็นเรื่องของการประกอบอาชีพในแต่ละท้องถิ่นที่ได้รับการพัฒนาให้เหมาะสมกับสมัย

4. เป็นเรื่องของแนวความคิด หลักปฏิบัติ และเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ชาวบ้านนำมาใช้ในชุมชน ซึ่งเป็นอิทธิพลของความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

ภูมิปัญญาทั้ง 4 กลุ่ม ปรากฏให้เห็นในเรื่องของการประกอบอาชีพ ศิลปวัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ที่ถ่ายทอดให้แก่เยาวชนรุ่นหลัง ๆ

ผลจากการรวบรวมแบ่งสาขาภูมิปัญญาไทยข้างต้น พบว่า ได้แบ่งโดยอาศัยเกณฑ์ 2 ด้าน คือ ด้านสังคมกับด้านมนุษยวิทยา

1. การแบ่งโดยใช้เกณฑ์ทางสังคม สามารถแบ่งได้เป็น 3 ระดับ คือ

1.1 ภูมิปัญญาส่วนบุคคล คือ ภูมิปัญญาที่บุคคลเป็นผู้คิด ผู้ใช้ มีผู้เป็นเจ้าของต้นตำรับ

1.2 ภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ ภูมิปัญญาที่ใช้ปฏิบัติในท้องถิ่นต่าง ๆ โดยไม่ทราบว่าเป็นเจ้าของ หรืออาจเรียกว่า "ภูมิปัญญานิรนาม" (เอกวิทย์ ณ ถลาง)

1.3 ภูมิปัญญาชาติ คือ ภูมิปัญญาที่คนทั้งชาติใช้และปฏิบัติร่วมกัน

2. การแบ่งโดยใช้เกณฑ์ทางมนุษยวิทยา ภูมิปัญญาไทยสามารถแบ่งโดยอาศัยลักษณะของแหล่งกำเนิดได้ 2 ระดับ คือ

2.1 ภูมิปัญญาหลวง คือ ภูมิปัญญาของหลวงหรือของกลาง หรือส่วนราชการหรือของสำนักที่คนเชื้อและถือปฏิบัติร่วมกันเป็นมาตรฐานกลาง

2.2 ภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นภูมิปัญญาของชาวบ้านในท้องถิ่นต่าง ๆ เป็นผู้คิดและถือปฏิบัติกันเองในแต่ละท้องถิ่น

การกำหนดขอบข่ายหรือสาขาภูมิปัญญาไทย

จากการศึกษาการกำหนดสาขาหรือประเภทภูมิปัญญาไทยข้างต้น พบว่า มีการกำหนดสาขาภูมิปัญญาไทยอย่างหลากหลาย ขึ้นอยู่กับเกณฑ์ที่หน่วยงาน องค์กรและนักวิชาการแต่ละท่านนำมากำหนด ดังนั้นจึงได้กำหนดสาขาภูมิปัญญาไทยไว้จำนวน 10 สาขา ดังนี้

1. สาขาเกษตรกรรม หมายถึง ความสามารถในการผสมผสานองค์ความรู้ ทักษะ และเทคนิคด้านเกษตรกับเทคโนโลยี โดยการพัฒนาบนพื้นฐานคุณค่าดั้งเดิม ซึ่งคนสามารถพึ่งพาตนเองในสภาวะการณ์ต่าง ๆ ได้ เช่น การทำการเกษตรแบบผสมผสาน การแก้ปัญหา การเกษตรด้านการตลาด การแก้ปัญหาด้านการผลิต (เช่น การแก้ไขโรคและแมลง) และการรู้จักปรับใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับการเกษตร เป็นต้น

2. สาขาอุตสาหกรรมและหัตถกรรม (ด้านการผลิตและบริโภค) หมายถึง การรู้จักประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการแปรรูปผลผลิต เพื่อชะลอการนำเข้าตลาด เพื่อแก้ปัญหาด้านการบริโภคอย่างปลอดภัย ประหยัด และเป็นธรรม อันเป็นขบวนการให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจได้ ตลอดทั้งการผลิตและการจำหน่ายผลผลิตทางหัตถกรรม เช่น การรวมกลุ่มของกลุ่มโรงงานยางพารา กลุ่มโรงสี กลุ่มหัตถกรรม เป็นต้น

3. สาขาการแพทย์แผนไทย หมายถึง ความสามารถในการจัดการป้องกัน และรักษาสุขภาพของคนในชุมชน โดยเน้นให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองทางด้านสุขภาพและอนามัยได้

4. สาขาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หมายถึง ความสามารถเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งการอนุรักษ์ พัฒนาและใช้ประโยชน์จากคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน

5. สาขากองทุนและธุรกิจชุมชน หมายถึง ความสามารถในการบริหารจัดการด้านการสะสมและบริหารกองทุน และธุรกิจชุมชน ทั้งที่เป็นเงินตราและโภคทรัพย์เพื่อเสริมชีวิตความเป็นอยู่ของสมาชิกในชุมชน

6. สาขาสวัสดิการ หมายถึง ความสามารถในการจัดสวัสดิการในการประกันคุณภาพชีวิตของคนให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม

7. สาขาศิลปกรรม หมายถึง ความสามารถในการผลิตผลงานทางด้านศิลปะสาขาต่าง ๆ เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม วรรณกรรม ทัศนศิลป์ คีตศิลป์ เป็นต้น

8. สาขาการจัดการ หมายถึง ความสามารถในการบริหารจัดการดำเนินงานด้านต่าง ๆ ทั้งขององค์กรชุมชน องค์กรทางศาสนา องค์กรทางการศึกษา ตลอดจนองค์กรทางสังคมอื่น ๆ ในสังคมไทย เช่น การจัดการองค์กรของกลุ่มแม่บ้าน ระบบผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชน การจัดการศาสนา สถานการณ์การจัดการศึกษา ตลอดจนการจัดการเรียนการสอน เป็นต้น กรณีของการจัด

การศึกษาเรียนรู้ นับได้ว่าเป็นภูมิปัญญาสาขาการจัดการที่มีความสำคัญเพราะการจัดการศึกษาเรียนรู้ที่ดี หมายถึง กระบวนการเรียนรู้ พัฒนา และถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาไทยที่มีประสิทธิภาพ

9. สาขาภาษาและวรรณกรรม หมายถึง ความสามารถผลิตผลงานเกี่ยวกับด้านภาษา ทั้งภาษาถิ่น ภาษาโบราณ ภาษาไทยและการใช้ภาษา ตลอดทั้งด้านวรรณกรรมทุกประเภท

10. สาขาศาสนาและประเพณี หมายถึง ความสามารถประยุกต์ และปรับใช้หลักธรรม คำสอนทางศาสนา ความเชื่อและประเพณีดั้งเดิมที่มีคุณค่าให้เหมาะสมต่อการประพฤติปฏิบัติ ให้บังเกิดผลดีต่อบุคคลและสิ่งแวดล้อม เช่น การถ่ายทอดหลักธรรมทางศาสนา การบวชป่า การประยุกต์ประเพณีบุญประเพณีชาวนา เป็นต้น

ปัญหาการศึกษาภูมิปัญญาไทย

ในสังคมยุคโลกาภิวัตน์ สังคมที่มนุษย์ชาติผ่านกระบวนการแสวงหาความรู้จากธรรมชาติ เรียนรู้เพื่อการดำรงชีวิตที่คล้อยตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ จนถึงขั้นการพัฒนาเทคนิควิธีการ หรือความรู้เพื่อการดำรงชีวิตอยู่นอกกฎเกณฑ์ธรรมชาติหรือการเอาชนะธรรมชาติ จนเกิดปรากฏการณ์ย้อนกลับที่มนุษย์เริ่มได้รับผลกระทบจากการเอาชนะธรรมชาติ เพราะธรรมชาติที่เปลี่ยนแปลงไป ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ที่เปลี่ยนแปลงไปนำไปสู่ปัญหานานานัปการ เพราะการละเลยความ "สมดุล" ของสรรพสิ่ง ซึ่งรวมถึงการแสวงหาความรู้ที่เน้นความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน จนมนุษย์มีความรู้จำกัด รู้อย่างเดียว ไม่สามารถเชื่อมโยงความรู้ทั้งหมดเข้าด้วยกันได้ จึงช่วยตัวเองไม่ได้ ต้องพึ่งพาคนอื่นหรือพึ่งพาระบบตลอดไป เพราะฉะนั้นความรู้ในบริบทขององค์ความรู้นี้เป็นสิ่งที่ทำให้มนุษย์สามารถเชื่อมโยงทุกสิ่งทุกอย่างเข้าด้วยกัน และนำมาปรับใช้ในชีวิตได้ หรือระบบการศึกษาที่มีสมดุลแห่งการเรียนรู้ จึงมีความสำคัญในการพัฒนาการศึกษาภายใต้สังคมยุคใหม่ในปัจจุบันนี้อย่างยิ่ง

การพัฒนาการศึกษาในระบบนำไปสู่ภาวะขาดสมดุลแห่งการเรียนรู้ ภูมิปัญญาไทยซึ่งเป็นคุณค่าแห่งปัญญา เป็นภูมิธรรมแห่งแผ่นดิน คู่กับคนไทยและสังคมไทยมาตั้งแต่อดีต ถูกละเลยไปมากในปัจจุบัน ดังที่ปรากฏในเรื่องวิวัฒนาการการศึกษาภูมิปัญญาไทยที่กล่าวแล้วข้างต้น และกำลังโน้มเอียงไปสู่กระแสภูมิปัญญาสากลนำไปสู่การพัฒนาที่ไม่สมดุล ดังที่แผนฯ 8 สรุปไว้ว่ากำลังอยู่ในสภาวะ "เศรษฐกิจดี สังคมมีปัญหา การพัฒนาไม่ยั่งยืน" อาการแสดงออกของปัญหาและความไม่ยั่งยืนเมื่อมองจากพัฒนาการทางภูมิปัญญา เป็นดังนี้

1) ขาดการยอมรับภูมิปัญญาไทย

การปกครองประเทศไทยโดยการรวมศูนย์อำนาจไว้ที่ส่วนกลาง ทำให้ "วัฒนธรรมกรุงเทพฯ หรือวัฒนธรรมเมืองหลวง" ซึ่งรับวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาผสมผสาน มีอิทธิพลแผ่กระจายครอบงำไปทั่วประเทศ ส่งผลให้ความเป็นตัวของตัวเอง และความมีศักดิ์ศรี ความ

ภาคภูมิใจในวัฒนธรรมของท้องถิ่นที่มีมาในอดีตทั้งหัวเมืองฝ่ายเหนือ ฝ่ายใต้และอีสานได้ถดถอยเหือดหายไปทุกขณะ วัฒนธรรมพื้นบ้าน ภูมิปัญญาชาวบ้านที่เคยพัฒนาขึ้นมาใช้ให้เหมาะสมแก่สภาพแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่น อันแสดงออกมาในรูปของภาษา ขนบธรรมเนียม การละเล่น และวิธีการกินอยู่ ถูกดูแลจนว่าเงาเงาป่าเถื่อนไม่เท่าเทียมวัฒนธรรมจากเมืองกรุง ชาวบ้านในส่วนภูมิภาคได้รับอิทธิพลหลายรูปแบบ โดยเฉพาะทางการศึกษาและสื่อมวลชน ก่อให้สูญเสียความภาคภูมิใจในพื้นที่วัฒนธรรมของตนเอง หดความภูมิใจในถิ่นกำเนิดและรกรากวัฒนธรรมของตนเองซึ่งเท่ากับได้สูญเสียจิตวิญญาณบนพื้นฐานที่บรรพบุรุษสั่งสมไว้ให้เป็นมรดกวัฒนธรรมคนจำนวนมากเหล่านี้เป็นมหาชนของประเทศที่มีสภาพไม่เป็นตัวของตัวเองอีกต่อไป ภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่เคยยอมรับก็ไม่นยอมรับ อีกทั้งดูถูกว่าเป็นของโบราณเป็นของเก่าคร่ำครึไม่ทันสมัย

2) การละเลยและละทิ้งภูมิปัญญาไทย

คนไทยในยุคปัจจุบันมีวิถีชีวิตแบบสมัยใหม่ ภายใต้สังคมที่ผสมผสานระหว่างเก่ากับใหม่ ท่ามกลางสภาพแวดล้อมที่นับวันแต่จะเลื่อมโทรม กำลังก้าวเข้าสู่ภาวะการขาดความสมดุลระหว่างคน สังคม และธรรมชาติ ผู้คนเริ่มแย่งชิงทรัพยากรกันโดยไม่ทราบ ไม่สนใจ และละทิ้งภูมิปัญญาที่ยังคงมีคุณค่าและดีงาม ซึ่งบรรพบุรุษได้สะสมและสืบทอดมาจนหมดสิ้น เช่น ภูมิปัญญาด้านการรักษาสุขภาพแบบแพทย์แผนไทยที่เชื่อมวิถีชีวิตของคน ครอบครัว เครือญาติ และชุมชน สัมพันธ์ป่า สมุนไพร สภาพแวดล้อมธรรมชาติอย่างยั่งยืนที่เกื้อกูลกันและสมดุล เป็นการรักษาคนไม่ใช่วัสดุใดอย่างในปัจจุบัน เป็นต้น ในที่สุดภูมิปัญญาไทยที่เคยใช้เป็นแกนนำในการดำเนินวิถีชีวิตก็ถูกละเลยไม่นำมาศึกษา ถ่ายทอดอย่างเป็นระบบและละทิ้งไปที่ละน้อย ๆ จนเกือบหมดสิ้น

3) การรับภูมิปัญญาใหม่เข้ามาอย่างขาดความระมัดระวัง

ในโลกยุคข้อมูลข่าวสาร คนทั่วโลกเรียนรู้ ติดต่อแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารถึงกันได้อย่างรวดเร็ว การพัฒนาเป็นไปตามกระแสหลัก กล่าวคือ คนทั้งโลกจะพัฒนาตามโลกตะวันตกทั้งหมดรวมถึงประเทศไทยก็ไม่พ้นวิถีนี้ ทำตามอย่างตะวันตกโดยไม่คิดพิจารณาอย่างถ่องแท้ว่าสิ่งใดดีงาม เหมาะสมกับสังคมไทย สิ่งใดที่ไม่เหมาะสมที่จะทำลายทั้งตนเอง สังคม และประเทศชาติ ไม่ระมัดระวังในการรับวัฒนธรรมต่าง ๆ เข้ามา เช่น การรับภูมิปัญญาตะวันตกและอเมริกา ในการปลูกพืชเชิงเดี่ยวในพื้นที่ขนาดใหญ่ โดยตัดไม้ทำลายพืชเดิมไปทั้งหมด แล้วปลูกข้าวโพด ปลูกมันสำปะหลัง และพืชอื่น ๆ ลงไปแทน ซึ่งล้วนเป็นการทำลายธรรมชาติและวัฒนธรรมทั้งสิ้น จนธรรมชาติขาดความยั่งยืน และเกิดปัญหาวิกฤตทางธรรมชาติขึ้นในปัจจุบัน นอกจากนี้การรับภูมิปัญญาด้านอาหารจากตะวันตก โดยละทิ้งการกินข้าวปลา กินพืชสมุนไพรหันไปกินอาหารที่ประกอบด้วยเนื้อสัตว์ซึ่งก่อให้เกิดโรคติดต่อที่อันตรายมาก การรับภูมิปัญญาในการอุปโภคบริโภคที่สะดวกสบายดังกล่าวนี้นำให้ต้องสั่งซื้อสินค้าจากต่างประเทศเข้ามามากมาย

จนเกิดการขาดดุลทางการค้า มีผลให้ประเทศมีสภาพทางเศรษฐกิจอยู่ในภาวะขาดดุลบัญชี เงินเดินสะพัด และเกิดภาวะเงินเฟ้อ รัฐบาลต้องมีมาตรการด้านการเงินการคลังในการแก้ปัญหาอยู่ในขณะนี้

4) ขาดความเชื่อมั่นในภูมิปัญญาของตน

คนไทยอยู่ในภาวะขาดความเชื่อมั่นในการพึ่งภูมิปัญญาของตน ในการแก้ไขปัญหาของตนเอง ของสังคม และของประเทศชาติ จะเห็นได้จากเมื่อรับเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามา แล้วเชื่อว่าชาวต่างประเทศเก่งกว่าตน โดยยกย่องให้เป็นที่ปรึกษาให้มาควบคุมงาน ตลอดทั้งการศึกษาและวิจัย เช่น เป็นที่ปรึกษาด้านการเกษตร การศึกษาวิจัยสมุนไพร เป็นต้น โดยลืมไปว่าคนไทยด้วยกันก็มีคนที่มีความสามารถไปทำงานเป็นที่ปรึกษาในต่างประเทศจำนวนมาก ทั้งนี้เพราะคนไทยขาดความเชื่อมั่นว่าคนไทยด้วยกันก็มีภูมิปัญญาที่เหมาะสม การที่ชาวต่างประเทศมาศึกษาวิจัยและเก็บข้อมูลในไทย ในที่สุดลิขสิทธิ์ทางปัญญาก็กลายเป็นของผู้ศึกษาวิจัยไปมิใช่น้อย การไม่ยกย่องภูมิปัญญาของคนไทยด้วยกัน ดังกล่าวนี้ทำให้คนไทยขาดความเชื่อมั่นในภูมิปัญญาของตน เกิดการชะงักงันหยุดการสร้างสรรคภูมิปัญญาใหม่ ๆ ที่ทรงคุณค่าในยุคปัจจุบันอย่างน่าเสียดาย

5) ภูมิปัญญาใหม่ทำลายสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ

การพัฒนาในช่วงสี่ทศวรรษที่ผ่านมา เป็นการเร่งรัดการพัฒนาทางเศรษฐกิจตามภูมิปัญญาสมัยใหม่ ได้ทำลายสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติไปเป็นจำนวนมาก เช่น ทำลายป่าเขาที่สมบูรณ์กลายเป็นภูเขาหัวโล้นเพื่อทำการเกษตรแบบใหม่ ทั้งภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคใต้ และภาคอีสาน ภูเขาถูกระเบิดทำลายนำไปเป็นวัสดุก่อสร้าง อีกทั้งสัตว์ป่า สัตว์น้ำทั้งน้ำจืดและน้ำเค็มถูกไล่ล่าอย่างขาดเมตตาธรรมเพื่อนำไปเป็นอาหารของคน แร่ธาตุถูกนำมาใช้มากมาย สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติขาดความสมดุลจนเกิดภัยพิบัติ เช่น เกิดน้ำท่วมและภาวะแห้งแล้งทุกปี เป็นต้น

6) การดำรงชีวิตอยู่คนในยุคปัจจุบันผิดปกติ

เมื่อสภาพแวดล้อมขาดความสมดุลเนื่องจากขาดความอุดมสมบูรณ์ การทำมาหากินก็ฝืดเคือง รายได้น้อยกว่ารายจ่าย ไม่สามารถหาเลี้ยงชีพในท้องถิ่นเดิมได้ ต้องทิ้งถิ่นเดิมไปทำงานในเมือง ทั้งเด็ก คนชราไว้ในหมู่บ้าน เด็กไร้พ่อขาดแม่ ทำให้เกิดปัญหาขาดความอบอุ่น ก้าวร้าว ขาดการถ่ายทอดภูมิปัญญา ขาดคุณธรรม จริยธรรมในการดำรงชีวิตที่สำคัญ และปัญหาจากการที่ผู้คนอพยพหลังไหลเข้าไปทำงานในเมืองกันมาก ทำให้คนมีวิถีชีวิตที่ผิดปกติ ครอบครัวแตกแยกเกิดภาวะปัญหาติดตามมามากมาย เช่น ปัญหาที่อยู่อาศัย อาชญากรรม แหล่งเสื่อมโทรม เด็กเร่ร่อน ปัญหาโสเภณีเด็ก ยาเสพติดแพร่หลายในหมู่นักเรียนและเยาวชน การหย่าร้าง การจราจร ตลอดทั้งปัญหาการตายจากอุบัติเหตุการใช้จ่ายนพาหนะ เป็นต้น

7) ระบบการศึกษาแผนใหม่ละเลยกระบวนการเรียนรู้ด้านภูมิปัญญาไทย

การศึกษาในฐานะที่เป็นกระบวนการทางภูมิปัญญา จะมีบทบาทสำคัญยิ่งต่อการสร้างสรรค์สังคม เพราะ "การศึกษาเป็นกระบวนการสร้างและสะสมทุนทางปัญญาความรู้ และทักษะ ซึ่งจะเป็นบ่อเกิดของทุนและวิทยาการ ตลอดจนวัตถุปัจจัยอื่น ๆ ทั้งหมด" และ "องค์ประกอบด้านวัตถุเป็นตัวบ่งชี้ฐานะทางเศรษฐกิจอันเป็นผลมาจากกำลังทุนทางปัญญาความรู้เป็นรากฐาน"

การศึกษาที่เป็นอยู่ไม่เอื้อให้ผู้ทรงภูมิปัญญาเข้ามามีบทบาทในการถ่ายทอดความรู้ได้ เช่น ผู้ทรงภูมิปัญญาสาขาเกษตรกรรม ส่วนหนึ่งสามารถถ่ายทอดวิชาความรู้ด้านเกษตรกรรม จนเกิดผลผลิตได้ดีกว่าครูที่เรียนจบจากสถาบันการศึกษาในระบบ หรือผู้ทรงภูมิปัญญาด้านศิลปะการแสดงพื้นบ้าน (ฉวีวรรณ พันธุ ศิลปินแห่งชาติ พ.ศ.2537) เป็นนักแสดงชั้นเยี่ยม แต่ทางราชการบรรจุให้เป็นผู้สอนในวิทยาลัยนาฏศิลป์ ได้เพียงตำแหน่งนักการเท่านั้น เป็นต้น

การศึกษาในปัจจุบันใช้ "ระบบโรงเรียน" ซึ่งนำเข้ามาใช้เมื่อกว่าร้อยปีมาแล้ว และเป็น การเปลี่ยนแปลงจากการศึกษา "แผนโบราณ" มาสู่การจัดการศึกษาสมัยใหม่ "ระบบโรงเรียน" แยกตัวออกจากการเล่าเรียนแบบ "แผนโบราณ" ซึ่งเป็นประเพณีปฏิบัติกันมาแต่เดิม โดย "อาศัย ฝากลูกหลานให้เรียนหนังสือและฝึกอบรมกับพระตามวัดเป็นพื้น และถ้าเรียนความรู้สำหรับ ประกอบอาชีพ ก็ฝึกหัดทำงานไปตามพื้นตระกูลของแต่ละคนเป็นเกณฑ์"

การศึกษาก่อนระบบโรงเรียนของไทยจึงเป็นการผสมผสานกันไปทั้งในโรงเรียน วัด และ กระบวนการเรียนรู้ "สำหรับประกอบอาชีพ" การเปลี่ยนเป็นระบบโรงเรียนสมัยใหม่ จึงยังผลให้ ระบบการศึกษาไทยละเลยกิจกรรม และกระบวนการเรียนรู้ด้านภูมิปัญญาของชุมชนภายนอก โรงเรียน เพราะมุ่งแต่วิชาที่สอน ในระบบการศึกษาสมัยใหม่จึงกลายเป็นแยกส่วนออกจากชีวิต และสภาพความเป็นจริงนอกโรงเรียน

นอกจากการแยกตัวจากวิชาความรู้และกระบวนการเรียนรู้ภายนอก "ระบบ" โรงเรียนแล้ว ระบบการศึกษาที่เป็นอยู่ยังมุ่งในด้านของการผลิตกำลังคน สนองความต้องการของภาคเศรษฐกิจ สังคมสมัยใหม่ จนกลายเป็นบทบาทและเป้าหมายหลักด้านเดียวของระบบการศึกษา และ ประการสำคัญได้กลายมาเป็นค่านิยมครอบงำที่ประชาชนคนไทยต่างพากันมุ่งอาศัยระบบ การศึกษาเป็นบันไดไต่เต้าฐานะทางสังคมเศรษฐกิจและการเมือง

8) ขาดนโยบายในการส่งเสริมด้านภูมิปัญญาไทย

นโยบายหรือทิศทางในการพัฒนาประเทศในปัจจุบัน เป็นการจัดการศึกษาเพื่อ ตอบสนองความต้องการของ "ตลาด" มากกว่าส่งเสริมให้เกิดคุณภาพของคนที่สามารถจัดการ ชีวิตและทรัพยากรต่าง ๆ ในลักษณะที่สามารถใช้ภูมิปัญญาในการ "พึ่งตนเองได้" มีความเป็น

อิสระในการสร้างสรรค์งาน มีทางเลือกเพื่อการทำมาหากินที่กว้างขวางออกไปจากวงจำกัดที่สังคมเสนอให้

การเรียนรู้ถูกตีกรอบให้อยู่ในกระบวนการเดียวและวิธีเดียว คือ ต้องเข้าไปในสถาบันการศึกษา ให้ผู้สอนเป็นศูนย์กลาง ต้องเรียนจากอาจารย์ ซึ่งเป็นผู้ถ่ายทอดวิชาความรู้ ด้วยการ "สอน" ในห้องเรียน โดยเข้าใจว่าสถาบันการศึกษาแห่งเดียวเท่านั้นคือ "ที่สถิตของความรู้"

แม้ว่าหน่วยงานของรัฐหลายแห่งมีการจัดหลักสูตรในลักษณะต่าง ๆ เพื่อให้การศึกษาแก้ปัญหาประชาชนทั่วไป โดยเฉพาะผู้ที่ด้อยโอกาสทางการศึกษา การจัดหลักสูตร การฝึกอบรมระยะสั้นระยะยาว รวมทั้งการสัมมนาว่าด้วยอาชีพต่าง ๆ ซึ่งมีส่วนของภูมิปัญญาอยู่บ้าง แต่ยังไม่สามารถแก้ปัญหาของการศึกษาในระบบโรงเรียนได้ เหตุเพราะปัญหาที่มีอยู่ในกระบวนการดังกล่าว คือ การขาดนโยบายหรือทิศทางในการส่งเสริมการจัดการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับศักยภาพปัญหาและภูมิปัญญาของประชาชนในแต่ละท้องถิ่น ขาดความต่อเนื่อง ขาดความสัมพันธ์กับสถานการณ์โดยรวมของสังคม ขาดการเชื่อมโยงอย่างเป็นองค์รวมกับปัญหาของประชาชน ตลอดจนทั้งหน่วยงานของราชการขาดการประสานกันในการจัดการศึกษาในแต่ละท้องถิ่น

9) การจัดการศึกษาไม่สามารถขยายโอกาสการสืบทอดมรดกภูมิปัญญาไทยไว้ได้

แม้ว่าการศึกษาในระบบถือเป็นแกนหลักของการจัดการศึกษา แต่ที่ผ่านมาแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติทั้ง 7 แผน มีเยาวชนของชาติเพียงร้อยละ 34.5 เท่านั้นที่ได้รับโอกาสเข้าเรียนในระดับมัธยมศึกษา ซึ่งหมายความว่าเยาวชนส่วนที่เหลือเกือบสองในสาม ต้องหลุดพ้นออกไปจากระบบโรงเรียนอันเป็นแกนสำคัญของการศึกษาโดยสิ้นเชิง จึงเท่ากับว่าระบบการศึกษาของไทยได้ปล่อยปละละเลยให้คนส่วนใหญ่ของประเทศตกอยู่ในสภาพด้อยพัฒนา

คนส่วนใหญ่จึงไม่ได้รับผลประโยชน์อย่างจริงจังจากระบบการศึกษาที่เป็นอยู่ เนื่องจากเป็นระบบที่จำกัดทางเลือกของชีวิต อยู่ที่ตลาดจ้างงานเป็นหลักใหญ่ ทั้ง ๆ ที่โดยพื้นฐานที่เป็นจริงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ประชาชนคนไทยส่วนใหญ่มิพื้นฐานงานอาชีพและการดำรงชีวิตที่เป็นของตนเอง ซึ่งอาศัยความรู้และประสบการณ์ที่ถ่ายทอดสั่งสมกันมาเป็นเวลาช้านาน พิจารณาในแง่นี้ความสูญเสียและสูญเสียเปล่าทางการศึกษาจึงไม่ใช่เป็นเพียงเรื่องของกลุ่มคนจำนวนมากมายที่พลาดโอกาสไม่สามารถไต่เต้าขึ้นสู่ระดับการศึกษาสูง ๆ เท่านั้น หากยังหมายถึงการสูญเสียภูมิปัญญาความรู้อันสะสมเป็นมรดกตกทอดของสังคมวัฒนธรรมไทยอีกด้วยในขณะเดียวกัน

สถานการณ์ของปัญหาด้านการศึกษากับภูมิปัญญาไทยดังกล่าวข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึงภาวะขาดช่วงของพัฒนาการทางภูมิปัญญาไทย เพราะการให้ความสำคัญของภูมิปัญญาเป็น

หลักทำให้การพัฒนาประเทศเป็นการพัฒนาตามกระแส หรือภาวะการพัฒนาประเทศที่ถูกครอบงำจากกระแสการพัฒนาทางสากล

นอกจากนี้การจัดการเรียนการสอน ส่วนหนึ่งอยู่ที่ครูและวิธีการจัดการเรียนการสอนของครู การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่ระบบโรงเรียน การประสานสัมพันธ์ระหว่างบุคลากรในโรงเรียนและชุมชนยังไม่ชัดเจน ชุมชนจึงไม่สามารถเข้าไปร่วมกับโรงเรียนได้ และการจัดการเรียนการสอนยังไม่ได้ปรับปรุงให้เหมาะสมกับสภาพปัญหา และความต้องการของท้องถิ่นเท่าที่ควร

การจัดกระบวนการเรียนรู้ยังไม่เป็นไปในลักษณะที่ทำให้เด็กเกิดเจตคติที่ดีในการแสวงหาความรู้เพิ่มเติมอยู่เสมอ ซึ่งเป็นส่วนสำคัญของการพัฒนาหลักสูตรที่ใช้ภูมิปัญญาการเรียนรู้ที่เด็กกระทำอยู่เสมอ

จากอาการแสดงออกของปัญหาดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงปัญหาหลัก ๆ ที่ทำให้การถ่ายทอดภูมิปัญญาไทยลดน้อยลง ดังนี้

1. การขาดแคลนผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาไทย เนื่องจากผู้มีความรู้ความสามารถด้านภูมิปัญญาถึงขั้นเป็นผู้ทรงภูมิปัญญามีอายุมากขึ้น และเสียชีวิตไปเป็นจำนวนมาก คนรุ่นหลังที่รับการสืบทอดต่อมามีจำนวนน้อยลง จึงทำให้ขาดแคลนผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาไทย

2. ผู้คนส่วนใหญ่ละเลย ละทิ้ง ไม่สนใจที่จะศึกษาภูมิปัญญาไทย ทั้งนี้เนื่องจากความเข้าใจผิดหลงใหลมีค่านิยมต่อภูมิปัญญาสากลมากขึ้น และรับภูมิปัญญาสากลเข้ามาอย่างขาดความระมัดระวัง โดยไม่เห็นคุณค่าภูมิปัญญาไทย มีผู้ยอมรับภูมิปัญญาไทยเพียงส่วนน้อย ในวงจำกัดภูมิปัญญาไทยจึงถูกดูหมิ่นดูแคลนว่าเป็นสิ่งที่ไม่ค่อยมีคุณค่าต่อสังคมไทยเท่าที่ควรในที่สุดจึงพากันละเลยและละทิ้งภูมิปัญญาไทยไปจนเกือบจะหมดสิ้น

3. การจัดการศึกษาในปัจจุบันแบบขาดดุลทางภูมิปัญญา กล่าวคือ เป็นการจัดการศึกษาถ่ายทอดภูมิปัญญาสากลมากกว่าภูมิปัญญาไทย โดยเฉพาะการศึกษาในระบบได้จัดการศึกษาถ่ายทอดภูมิปัญญาสากลมากที่สุด และจัดปานกลางในการศึกษานอกระบบ และลดลงมาตามลำดับในการศึกษาตามอัธยาศัย

4. ขาดการสร้างสรรค์องค์ความรู้ภูมิปัญญาไทยอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้เนื่องจากไม่มีระบบการเก็บรวบรวม บันทึก ประมวลผล และการใช้ระเบียบวิธีการวิจัยที่มีประสิทธิภาพ ค้นหาและพัฒนาสร้างองค์ความรู้ใหม่บนพื้นฐานของภูมิปัญญาไทยอย่างจริงจัง ทำให้ภูมิปัญญาไทยไม่สามารถปรับประยุกต์และนำมาใช้ให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตปัจจุบันได้อย่างเหมาะสม จึงทำให้ภูมิปัญญาไทยเกิดการสูญหายไปเป็นจำนวนมาก

5. ขาดนโยบายในการส่งเสริมด้านภูมิปัญญาไทย ยังไม่พบว่ามีนโยบายหรือทิศทางในการส่งเสริมการจัดการเรียนรู้ด้านภูมิปัญญาไทยที่สอดคล้องกับศักยภาพ ปัญหาและภูมิปัญญาของประชาชนในแต่ละท้องถิ่นอีกทั้งการจัดการศึกษาในปัจจุบันขาดความต่อเนื่องด้านภูมิปัญญา

ไทย ขาดความสัมพันธ์กับสถานการณ์โดยรวมของสังคม ขาดการเชื่อมโยงอย่างเป็นองค์รวมกับปัญหาของประชาชน ตลอดจนหน่วยงานของราชการขาดการประสานกันในการจัดการศึกษาด้านภูมิปัญญาไทยในแต่ละท้องถิ่น

สรุปได้ว่า การจัดการศึกษาไทยที่ผ่านมาไม่ได้ให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาไทยและภูมิปัญญาท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็นด้านบุคลากรและองค์ความรู้ท้องถิ่น ตลอดจนขาดนโยบายในการส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษาอย่างจริงจัง จึงทำให้ระบบการศึกษาที่มีอยู่ไม่สามารถพัฒนาคนได้อย่างสมบูรณ์เพราะระบบการศึกษากับสภาพจริงในสังคมแตกต่างกัน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่น/ภูมิปัญญาชาวบ้าน

รัตน์ บัณฑิต (2535) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอน เพื่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น : กรณีศึกษาชุมชนแห่งหนึ่งในเขตภาคกลางตอนล่าง เป็นลักษณะของงาน ผลการวิจัยปรากฏว่าภายในชุมชนมีสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น นั่นคือการอนุรักษ์และสร้างป่าไม้ของชุมชน มีการใช้สมุนไพร ชุมชนและวัดมีความสัมพันธ์กัน ข้อมูลที่ได้จากการสนทนาของผู้วิจัยกับสมาชิกในชุมชนเขตภาคกลางตอนล่างนี้ สามารถที่จะนำไปจัดได้สอดคล้องกับหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533 แต่มีส่วนที่ต้องแก้ไขคือ เนื้อหาบางส่วนเกี่ยวกับบุคคลสำคัญของชุมชน และการกำหนดเวลาเรียนตามเนื้อหาต่าง ๆ ของหลักสูตรยังไม่เหมาะสม สำหรับผลการประเมินด้านผู้ปกครองของนักเรียนพบว่าผู้ปกครองให้การสนับสนุนหลักสูตร นอกจากนั้นนโยบายการควบคุมทางวิชาการจากหน่วยงานบังคับบัญชาส่วนกลางเป็นอุปสรรคที่ทำให้การใช้หลักสูตรไม่ประสบผลสำเร็จ

อังกูล สมคะเนย์ (2535) ได้ทำการวิจัยเรื่อง สภาพและปัญหาการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้พัฒนาหลักสูตรในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดอุบลราชธานี ผลการวิจัยปรากฏว่าการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้พัฒนาหลักสูตรพบว่าศึกษานิเทศก์ ผู้บริหารโรงเรียน และครูวิชาการโรงเรียน ส่วนใหญ่เห็นด้วยกับการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้พัฒนาหลักสูตร เพราะเห็นว่าเป็นการพัฒนาหลักสูตรให้สอดคล้องกับสภาพความต้องการของท้องถิ่น ดังนั้นภูมิปัญญาชาวบ้านจึงเป็นแหล่งความรู้ของท้องถิ่นที่สามารถนำมาปรับใช้ในกิจการการเรียนการสอนในโรงเรียนได้ แต่ปัญหาก็คือด้านงบประมาณสนับสนุนไม่เพียงพอ ไม่ได้รับการสนับสนุนด้านนโยบายและการนิเทศติดตามผล ตลอดจนไม่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้านและการพัฒนาหลักสูตร

ยุพา ทรัพย์อุไรรัตน์ (2537) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การศึกษาการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านในงานการศึกษาของระบบโรงเรียน ผลการวิจัยปรากฏว่าการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้เป็นสื่อเพื่อการศึกษาพบว่า นำมาใช้ในกิจกรรมการศึกษาด้านความรู้พื้นฐาน ด้านทักษะอาชีพ ด้านการบริการข่าวสารข้อมูลในระดับปานกลาง สำหรับประเภทของภูมิปัญญาชาวบ้านที่นำมาใช้มากที่สุดคือ หัตถกรรมพื้นบ้าน และภูมิปัญญาที่พบคือภูมิปัญญาชาวบ้านบางประเภทไม่เหมาะสมที่จะนำมาใช้เป็นสื่อเพื่อการศึกษา

สมถวิล พงษ์เกษ (2537) ได้สร้างหนังสืออ่านประกอบเรื่อง ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นศรีสะเกษ สำหรับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น จังหวัดศรีสะเกษ โดยแต่งเป็นหนังสืออ่านประกอบที่เรียบเรียงเป็นร้อยแก้วมีภาพประกอบ แล้วนำไปสำรวจความคิดเห็นจากกลุ่มตัวอย่าง ซึ่งมีทั้งผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้เชี่ยวชาญด้านหนังสืออ่านประกอบ และผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่นศรีสะเกษ โดยมีการหาประสิทธิภาพของหนังสือที่สร้างขึ้น ผลปรากฏว่าหนังสือที่สร้างขึ้นมีประสิทธิภาพที่เหมาะสมและมีส่วนสำคัญที่จะช่วยอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่นศรีสะเกษให้ดำรงคงอยู่

กิตติพิศ ศิริสูตร (2538) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่น ตามหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ในโรงเรียนร่วมพัฒนาการใช้หลักสูตร สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดสุพรรณบุรี ผลการวิจัยพบว่า ศึกษานิเทศก์อำเภอและผู้บริหารโรงเรียนส่วนใหญ่สนับสนุนส่งเสริมให้ครูนำภูมิปัญญาชาวบ้านในเรื่องคติ ความคิด ความเชื่อ ศิลปะ วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณี และการประกอบอาชีพของท้องถิ่น มาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่นในลักษณะของการปรับกิจกรรมการเรียนการสอน ปรับเพิ่มรายละเอียดเนื้อหา ปรับปรุงและเลือกใช้สื่อการเรียนการสอน โดยเชิญเจ้าของภูมิปัญญาในท้องถิ่นมาร่วมในการพัฒนาหลักสูตร และจัดกิจกรรมการเรียนการสอนร่วมกับครู ส่วนปัญหาที่พบคือ ครูผู้สอนส่วนใหญ่ขาดงบประมาณ และขาดเอกสารในการค้นคว้า แนวทางแก้ไขปัญหาคือ ให้ศึกษานิเทศก์และผู้บริหารให้การสนับสนุนเกี่ยวกับวัสดุหลักสูตร และจัดประชุมอบรมให้ความรู้

มาลี สวรรค์ข้าว (2538) ได้ทำการวิจัยเรื่องการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเรียนการสอนในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา เขตการศึกษา 5 ผลการวิจัยปรากฏดังนี้

1. ครูสังคมศึกษาส่วนใหญ่ ให้ความรู้เรื่องประเพณีที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อแบบพุทธ ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อแบบพราหมณ์ ความเชื่อเกี่ยวกับบุญ - บาป และนรก - สวรรค์ หมู่บ้าน วัฒนธรรมหรือแหล่งวัฒนธรรม และชีวประวัติของบุคคลในท้องถิ่น

2. วิธีการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเรียนการสอนสังคมศึกษา ด้านการเตรียมการสอน ครูสังคมศึกษาส่วนใหญ่ศึกษาหลักสูตร คำอธิบายรายวิชา และจุดประสงค์รายวิชาที่สอดคล้อง

กัน จัดซื้อ ขอยืม และขอบริจาคสื่อการเรียนการสอนจากแหล่งวิทยากรในท้องถิ่น และจัดทำเอกสารประกอบการเรียนการสอนขึ้น ด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ใช้การบรรยาย ประกอบ การซักถาม อธิบายและใช้สื่อประกอบ และสอดแทรกภูมิปัญญาท้องถิ่นในเนื้อหาที่สอน ด้านการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร ให้นักเรียนจัดป้ายนิเทศในชั้นเรียน และบริเวณโรงเรียน และ ให้นักเรียนเข้าร่วมกิจกรรมที่จัดขึ้นในท้องถิ่น และด้านการจัดและประเมินผลการเรียนการสอน ครู ใช้วิธีการสังเกตและบันทึกพฤติกรรมเสริมหลักสูตร การประเมินผลงานและการทดสอบแบบปรนัย

3. ปัญหาการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ครูสังคัมศึกษาส่วนใหญ่มีปัญหา ดังนี้ คือ ด้านการเตรียมการสอนและการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นบุคลากรขาดทักษะในการถ่ายทอดความรู้ ด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน นักเรียนขาดทักษะในการอธิบาย และแสดงความคิดเห็น ด้านการวัดและประเมินผลการเรียนการสอน นักเรียนขาดทักษะในการทำข้อทดสอบแบบอัตนัย

4. ข้อเสนอแนะที่ครูสังคัมศึกษาส่วนใหญ่เสนอ ได้แก่ ขอให้กระทรวงศึกษาธิการจัดอบรมและสนับสนุนงบประมาณ ให้ครูสามารถดำเนินการทั้งด้านการจัดเตรียมการสอน การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนทั้งในห้องเรียน และกิจกรรมเสริมหลักสูตร และสามารถวัดและประเมินผลการเรียนการสอนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ประกอบ ใจมั่น (2539) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การศึกษาสภาพ ปัญหา และความต้องการ เกี่ยวกับการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเรียนการสอน ในโรงเรียนโครงการขยายโอกาสทางการศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

1. การเลือกภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้คำนึงถึงผู้เรียน หลักสูตร เนื้อหาวิชา และคุณสมบัติ ภูมิปัญญาท้องถิ่น

2. การเตรียมการ มีการเตรียมครูผู้สอน ผู้เรียน ภูมิปัญญาท้องถิ่น สื่อการเรียนการสอน และเตรียมการเรียนการสอนล่วงหน้าก่อนการเรียนการสอน

3. มีการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในชั้นดำเนินการสอนโดยมีการสาธิตแบ่งกลุ่มฝึกปฏิบัติงาน

4. การประเมินการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น มีการประเมินผู้เรียนและภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยการสังเกตระหว่างการเรียนการสอน

5. ปัญหาการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่พบคือ ขาดแคลนวัสดุ-อุปกรณ์ที่ใช้ในการฝึกปฏิบัติงาน งบประมาณไม่เพียงพอ การเบิกจ่ายค่าตอบแทนยุ่งยากล่าช้า ภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่ค่อยมีเวลาว่าง และภูมิปัญญาท้องถิ่นขาดทักษะประสบการณ์ในการถ่ายทอดความรู้

6. ครูผู้สอนมีความต้องการงบประมาณในการจัดซื้อวัสดุ-อุปกรณ์ ที่ใช้ในการฝึกปฏิบัติงาน วัสดุ-อุปกรณ์ ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความรู้ความชำนาญในเรื่องที่สอน และต้องการที่จะเข้าร่วมรับการฝึกอบรมการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างมีประสิทธิภาพ

ดรุณี ศรีตระกูล (2539) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การพัฒนาหน่วยการสอนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต โดยเน้นภูมิปัญญาท้องถิ่น สรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

1. ได้หน่วยการสอนเรื่อง ศิลปวัฒนธรรม จำนวน 5 หน่วย การสอน คือ

1.1 หน่วยการสอนที่ 1 เชียงใหม่ของเรา

1.2 หน่วยการสอนที่ 2 สงกรานต์ล้านนา

1.3 หน่วยการสอนที่ 3 บ้านใหม่ของเรา

1.4 หน่วยการสอนที่ 4 เดือนยี่เป็ง

1.5 หน่วยการสอนที่ 5 ตานก๋วยสลาก

จัดทำเป็นแผนการสอน 15 แผน ใช้เวลาสอน 45 คาบ โดยมีกิจกรรมและสื่อการสอนที่เลือกสรรแล้ว

2. ความรู้ความเข้าใจในเรื่องศิลปวัฒนธรรมของนักเรียน หลังการใช้หน่วยการสอนที่มีค่าเฉลี่ยสูงกว่าก่อนการใช้หน่วยการสอนทุกหน่วยการสอน และสูงกว่าเกณฑ์ที่ตั้งไว้ 60/60

3. พฤติกรรมการเรียนและความคิดเห็นเห็นของนักเรียนอยู่ในระดับดีเป็นส่วนใหญ่

ศิริพงษ์ นวลแก้ว (2540) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่นของโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษา จังหวัดแม่ฮ่องสอน ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

1. กลุ่มภูมิปัญญาชาวบ้านที่นำมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่นมากที่สุด คือ กลุ่มศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมและประเพณี โดยนำเนื้อหาเกี่ยวกับประเพณีท้องถิ่นในรอบ 12 เดือน รองลงมาคือกลุ่มคติ ความคิด ความเชื่อ หลักการที่เป็นพื้นฐานขององค์ความรู้ โดยนำเนื้อหาเรื่องคติ คำคม สุภาษิต และคำพังเพย กลุ่มการประกอบอาชีพท้องถิ่น นำเนื้อหาเรื่องการจักสานไม้ไผ่ กลุ่มแนวคิด หลักปฏิบัติหรือเทคโนโลยีชาวบ้าน นำเนื้อหาเรื่องการปลูกพืชเศรษฐกิจให้โตเร็ว กลุ่มประสบการณ์ที่นำภูมิปัญญาชาวบ้านใช้พัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่นมากที่สุด ได้แก่ กลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย รองลงมาคือกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต กลุ่มการทำงานและพื้นฐานอาชีพ กลุ่มทักษะ (ภาษาไทย - คณิตศาสตร์) และกลุ่มประสบการณ์พิเศษ โดยส่วนใหญ่ นำภูมิปัญญาชาวบ้านมาปรับกิจกรรมการเรียนการสอน หรือจัดกิจกรรมในกลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย

2. การพัฒนาหลักสูตรและท้องถิ่นในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($X = 2.72$ S.D. = 0.78) เมื่อแยกเป็นรายลักษณะการปฏิบัติ พบว่า การปรับกิจกรรมการเรียนการสอนหรือจัดกิจกรรมเสริมอยู่ในระดับมาก ส่วนการปรับรายละเอียดเนื้อหา การจัดทำคำอธิบายหรือรายวิชาเพิ่มเติม การปรับปรุงและ/หรือเลือกใช้สื่อการเรียนให้เหมาะสม การจัดทำสื่อการเรียนขึ้นใหม่อยู่ในระดับปานกลาง

3. การนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ ส่วนใหญ่ใช้วิธีเชิญปราชญ์ชาวบ้านที่เป็นช่างเทคนิคหรือช่างฝีมือมาเป็นวิทยากร ปัญหาที่พบคือ ขาดงบประมาณในการดำเนินการ ผู้บริหารและครูวิชาการมีความคิดเห็นว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านที่ควรนำมาจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นนั้น ควรมีเนื้อหาเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรท้องถิ่น ความรู้เรื่องสมุนไพร การจักสาน การเกษตรแบบผสมผสาน ส่วนปราชญ์ชาวบ้านเห็นว่า ในการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นควรนำภูมิปัญญาเกี่ยวกับการนำทรัพยากรในท้องถิ่นมาใช้ให้เกิดประโยชน์สามารถนำไปประกอบอาชีพได้ ควรสอดแทรกคุณธรรม จริยธรรม ความเชื่อจากศาสนา และวัฒนธรรมหรือประเพณีดั้งเดิมในชุมชนมาสอนในโรงเรียน

กนกวรรณ รุกขชาติ (2541) ได้ทำการวิจัยเรื่อง แนวโน้มการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น การศึกษานอกโรงเรียนสายอาชีพจากภูมิปัญญาชาวบ้าน ในศตวรรษที่ 21 ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้ หลักสูตรท้องถิ่นการศึกษานอกโรงเรียนสายอาชีพจากภูมิปัญญาชาวบ้านในศตวรรษที่ 21 มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ผู้เรียนมีทักษะในการจัดการต่อชีวิตและทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่น เกิดความตระหนัก และเห็นคุณค่าของภูมิปัญญาไทยที่มีความสัมพันธ์ต่อชีวิต สังคม ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมเพิ่มขึ้น และจะเป็นหลักสูตรที่ให้องค์กรชุมชนมีส่วนร่วมมากขึ้น ตั้งแต่การกำหนดวัตถุประสงค์ไปจนถึงการประเมินผล เนื้อหาความรู้จะเป็นเนื้อหาที่มีการเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตของผู้เรียน สอดคล้องกับชุมชนอย่างแท้จริง ลักษณะการเรียนการสอนเป็นการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่ให้ผู้เรียนปฏิบัติจริง เพื่อให้เกิดประสบการณ์ตรง บทบาทของผู้สอนจะเป็นผู้นำด้านความคิด วิธีการเรียนรู้ เกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้าน การเรียนการสอนมีการใช้สื่อที่เป็นของจริง สื่อที่ให้ผู้เรียนปฏิบัติได้จริง การวัดและประเมินผลเป็นการประเมินจากการปฏิบัติได้จริง หลังจากเรียนรู้ไปแล้วสามารถนำสิ่งที่เรียนไปใช้ในชีวิตประจำวันได้

นิตยา บุตรศรี (2542) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนต้นแบบ การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดอุบลราชธานี ผลการวิจัยพบว่า ครูผู้สอนส่วนใหญ่มีการนำภูมิปัญญาชาวบ้านด้านศิลปะ วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณี และด้านการประกอบอาชีพมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นในลักษณะของการปรับรายละเอียดของเนื้อหาการปรับกิจกรรมการเรียนการสอนการจัดกิจกรรมเสริม โดยดำเนินการในกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต กลุ่มการทำงานและพื้นฐานอาชีพ ในระดับประถม และกลุ่มวิชาการงานและอาชีพในระดับมัธยม การนำภูมิ

ปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการปรับรายละเอียดของเนื้อหาวิชานั้น ครูผู้สอนดำเนินการโดยนำความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาชาวบ้านจากประสบการณ์เดิมของตน มากำหนดรายละเอียดของเนื้อหาวิชา และดำเนินการสอนเอง ในการปรับกิจกรรมการเรียนการสอนนั้น ครูผู้สอนใช้วิธีมอบหมายให้นักเรียนไปศึกษาหรือรวบรวมความรู้จากผู้รู้ในท้องถิ่น แล้วนำข้อมูลที่ได้มาอภิปรายและสรุปร่วมกันในชั้นเรียน การให้นักเรียนศึกษากับผู้รู้โดยการเชิญผู้รู้ในท้องถิ่นมาเข้าถ่ายทอดความรู้ในโรงเรียนสำหรับการจัดกิจกรรมเสริม ครูผู้สอนดำเนินการโดยนำนักเรียนไปร่วมกิจกรรมที่เกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้านในท้องถิ่น ในการบริหารหรือบริการหลักสูตรนั้น ผู้บริหารส่วนใหญ่ได้นำภูมิปัญญาชาวบ้านด้านการประกอบอาชีพ โดยการศึกษาความรู้จากผู้รู้และนำผู้รู้ในท้องถิ่นเข้ามาร่วมดำเนินการในด้านการจัดเตรียมสถานที่ การจัดบริการวัสดุหลักสูตร การประชาสัมพันธ์หลักสูตร และการเตรียมบุคลากร ในส่วนการสอนนั้นครูผู้สอนนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ซึ่งส่วนใหญ่ได้นำเนื้อหาที่เป็นภูมิปัญญาชาวบ้านมาถ่ายทอดโดยเป็นผู้จัดกิจกรรมการเรียนการสอนในชั้นเรียนตามปกติปัญหาที่พบในการดำเนินงานได้แก่ ครู ผู้สอนยังไม่มีความรู้ความเข้าใจในการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นครูผู้สอนไม่มีข้อมูลเกี่ยวกับสภาพภูมิปัญญาชาวบ้านที่มีในท้องถิ่น และครูผู้สอนมีงานในหน้าที่มาก จึงไม่มีเวลาหรือไม่คิดที่จะนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตร และผู้รู้ที่โรงเรียนเชิญมาถ่ายทอดความรู้ ไม่มีทักษะในด้านวิธีสอนจึงเป็นอุปสรรคในการถ่ายทอดความรู้

สาลินี อุดมผล (2542) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านเรื่องการเจียระไนนิลพบว่ามีความต้องการให้พัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านเรื่อง การเจียระไนนิล โดยกำหนดขอบข่ายเนื้อหาออกเป็น 2 ส่วน คือ ภาคทฤษฎี ประกอบด้วยความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับนิลและวิธีการเจียระไนนิลรูปแบบหลังเบี้ย และในส่วนของภาคปฏิบัติประกอบด้วยปฏิบัติการเจียระไนนิลรูปแบบหลังเบี้ย ประเมินผลงานและการจัดจำหน่าย ผลการพัฒนาหลักสูตร โครงร่างหลักสูตร ประกอบด้วย หลักการ จุดมุ่งหมาย โครงสร้างขอบข่ายเนื้อหา คำอธิบายวิชา ระยะเวลา แนวทางการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน และการประเมินผล ผลการพัฒนาหลักสูตรพบว่า องค์ประกอบต่าง ๆ มีความเหมาะสมและสอดคล้องที่สามารถนำไปทดลองใช้ได้ ผลการทดลองใช้หลักสูตรกลุ่มตัวอย่างคือ นักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนบ้านช่องด่าน สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดกาญจนบุรี จำนวน 40 คน โดยนำหลักสูตรไปใช้จำนวน 54 คน ระยะเวลา 9 สัปดาห์ พบว่าผู้สอนและปราชญ์ชาวบ้านมีความรู้ความเข้าใจในการนำหลักสูตรไปใช้ร่วมกัน และนักเรียนมีความกระตือรือร้นในการร่วมกิจกรรมตามที่หลักสูตรกำหนด ผลการประเมินหลักสูตรโดยการประเมินด้านเอกสาร หลักสูตร ผู้สอน ปราชญ์ชาวบ้านและผู้เรียน พบว่า องค์ประกอบใน

เอกสารหลักสูตรมีความเหมาะสมและสอดคล้องสามารถนำไปใช้ได้ และในส่วนของคาบเวลาเรียนควรปรับปรุงให้เหมาะสมกับบริบทที่เกี่ยวข้องกับผู้เรียน ผู้สอน และปราชญ์ชาวบ้าน มีความพึงพอใจในการนำหลักสูตรไปใช้ร่วมกัน รวมทั้งผู้เรียนมีความรู้ความเข้าใจ มีทักษะในการเจียระไนนิล และมีเจตคติที่ดีต่อการเจียระไนนิล

ชัญชนา ดอนทอง (2544) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ความคิดเห็นของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานเกี่ยวกับการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ผลการวิจัยพบว่า

(1) คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน มีความคิดเห็นเกี่ยวกับการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นพบว่า อยู่ในระดับมากทุกลักษณะ อันดับแรกคือ การปรับปรุงกระบวนการเรียนการสอน และอันดับสุดท้ายคือ การปรับหรือเพิ่มเติมรายละเอียดเนื้อหาวิชา

(2) ความคิดเห็นของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน เมื่อจำแนกตามขนาดของโรงเรียน โดยภาพรวมพบว่ามีความคิดเห็นแตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 และพิจารณาเป็นรายลักษณะพบว่า ในลักษณะการปรับปรุงกระบวนการเรียนการสอน คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานในโรงเรียนขนาดใหญ่และขนาดเล็กมีความคิดเห็นแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ในลักษณะการปรับหรือเพิ่มเติมรายละเอียดเนื้อหาวิชา คณะ

กรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานในโรงเรียนขนาดใหญ่และขนาดกลาง มีความคิดเห็นแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 เมื่อจำแนกตามกลุ่มคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยภาพรวมพบว่า มีความคิดเห็นแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.001 และพิจารณาเป็นรายลักษณะพบว่า ในลักษณะการปรับปรุงกระบวนการเรียนการสอน การปรับหรือเพิ่มเติมรายละเอียดเนื้อหาวิชา และการปรับหรือเลือกใช้สื่อการเรียนการสอนให้เหมาะสม คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน กลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิ กลุ่มผู้แทนครู และเลขานุการ คณะกรรมการกับกลุ่มผู้แทนองค์กรชุมชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มีความคิดเห็นแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.001

(3) ปัญหาในการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น พบว่า ครูและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการพัฒนาหลักสูตร ไม่มีความรู้ในการพัฒนาหลักสูตร ขาดงบประมาณ สื่อ อุปกรณ์ และแหล่งภูมิปัญญาในท้องถิ่น และมีข้อเสนอแนะคือ ควรมีการสำรวจและรวบรวมภูมิปัญญาในท้องถิ่นโดยประสานสัมพันธ์กับชุมชน และการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษาควรมีการสอบถามความต้องการของชุมชนและผู้เรียน

นันทิ พงษ์ดนตรี (2544) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการเรียนการสอนระดับมัธยมศึกษา ในโรงเรียนคาทอลิก สังกัดสังฆมณฑลจันทบุรี ผลการวิจัยพบว่า ~b ครู

ผู้สอนระดับมัธยมศึกษาในระดับในโรงเรียนคาทอลิก สังกัดสังฆมณฑลจันทบุรี มีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่น กลุ่มศิลปวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีที่เป็นแบบแผนของการดำเนินชีวิตที่ปฏิบัติสืบทอดกันมา มาใช้ในการจัดการเรียนการสอนมากที่สุด และครูผู้สอนมีปัญหาในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนอยู่ในระดับน้อย เมื่อทำการเปรียบเทียบเป็นรายคู่พบว่า ครูผู้สอนแต่ละหมวดวิชามีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนไม่แตกต่างกัน

วิชัญ นาสารีย์ (2544) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การศึกษาการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนวิชาศิลปศึกษา ระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น ในโรงเรียนโครงการขยายโอกาสทางการศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดอุบลราชธานี ผลการวิจัยได้พบว่า ครูผู้สอนวิชาศิลปศึกษาเห็นด้วยมากเกี่ยวกับการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนวิชาศิลปศึกษาในทุกด้าน คือ ด้านจุดมุ่งหมายในการสอนด้านเนื้อหาวิชาที่สอน ด้านกิจกรรมและประสบการณ์ในการเรียนรู้ด้านวัสดุ อุปกรณ์ในการเรียนและการสอน และด้านการประเมินผล แนวคิดของปราชญ์ท้องถิ่นในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนวิชาศิลปศึกษา มีดังนี้คือ

1. ด้านจุดมุ่งหมายในการสอน ควรเน้นเรื่องความรู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของศิลปะท้องถิ่น และการสร้างสรรค์งานศิลปะท้องถิ่น
2. ด้านเนื้อหาวิชาที่สอน ควรเน้นเรื่องของการบูรณาการคุณธรรม จริยธรรมทางพระพุทธศาสนากับคุณค่าของศิลปะท้องถิ่นที่มีต่อการดำรงชีวิต
3. ด้านกิจกรรมและประสบการณ์ในการเรียนรู้ ควรเน้นในเรื่องความซาบซึ้งในศิลปะท้องถิ่น และการมีประสบการณ์ในการสร้างสรรค์ศิลปะท้องถิ่น
4. ด้านวัสดุ อุปกรณ์ในการเรียนและการสอน ควรเน้นเรื่องการใช้วัสดุที่ได้จากท้องถิ่น
5. ด้านการประเมินผล ควรใช้วิธีการสังเกตและการมอบหมายการสร้างสรรค์งานศิลปะท้องถิ่น

จันทร์ ไชยมูล (2444) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การบริหารงานการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น โดยใช้ภูมิปัญญาชาวบ้าน ในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดเชียงราย ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้ สถานภาพของผู้ตอบแบบสอบถาม ผู้บริหารโรงเรียนส่วนใหญ่เป็นชาย อายุระหว่าง 41 - 50 ปี ครูวิชาการโรงเรียนส่วนใหญ่เป็นหญิง อายุระหว่าง 41 - 50 ปี ปราชญ์ชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นชาย อายุระหว่าง 60 ปีขึ้นไป ความคิดเห็นของผู้บริหาร ด้านนโยบายและการวางแผน พบว่า ผู้บริหารโรงเรียนได้รับนโยบายจากสำนักงานการประถมศึกษาอำเภอ ด้านวางแผน / โครงการ เป็นแผนปฏิบัติการประจำปี โดยการส่งเสริมให้บุคลากรในโรงเรียนไปศึกษาดูงานและเรียนรู้จากแหล่งภูมิปัญญาชาวบ้าน การศึกษาและวิเคราะห์สภาพและ

ปัญหาของท้องถิ่น เพื่อเป็นข้อมูลในการพัฒนา ได้ศึกษาในเรื่องการประกอบอาชีพของคนในท้องถิ่น การจัดทำข้อมูลพื้นฐานของปราชญ์ชาวบ้าน ได้ดำเนินการให้คณะครูสำรวจภูมิปัญญาในท้องถิ่น การนำปราชญ์ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วม ได้ติดต่อประสานงานกับปราชญ์ชาวบ้านโดยตรง การจัดเตรียมงบประมาณ ใช้งบประมาณของราชการ การส่งเสริมให้ครูนำหลักสูตรท้องถิ่นไปใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน มีวิธีการประชุมชี้แจงให้คณะครูเข้าใจ และนำไปปฏิบัติการดำเนินการประเมินผลการใช้หลักสูตรท้องถิ่น ได้ประเมินผลหลังเสร็จสิ้นการใช้หลักสูตร การติดต่อประสานงานกับชุมชนและหน่วยงานภายนอก มีผู้รับผิดชอบในการประสานงาน ปัญหาที่โรงเรียนประสบ ได้แก่ ขาดงบประมาณในการดำเนินการพัฒนา หลักสูตรท้องถิ่น สภาพการบริหารงาน รายการที่มีการปฏิบัติสูงสุด ด้านการวางแผน ได้แก่ มีการเตรียมเอกสาร หลักสูตร คู่มือหลักสูตร ด้านการจัดองค์การ ได้แก่ โรงเรียนได้สร้างความสัมพันธ์กับท้องถิ่น ด้านการนำองค์การ ได้แก่ การสนับสนุนให้คณะครูในโรงเรียนเข้ารับการอบรมพัฒนาความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรและการสอน ด้านการควบคุมดูแล ได้แก่ มีคู่มือการวัดผลและประเมินผลการเรียน และเอกสารประกอบอย่างเหมาะสม ความคิดเห็นของครูวิชาการเกี่ยวกับการปฏิบัติการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น รายการที่มีการปฏิบัติสูงสุด ได้แก่ การปรับกิจกรรมการเรียนการสอน หรือจัดกิจกรรมเสริม การสัมภาษณ์ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้บริหารมีบทบาทมากที่สุดในการติดต่อปราชญ์ชาวบ้านให้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น โดยมีค่าตอบแทนจากงบประมาณ วิทยากรบุคคลภายนอก ปราชญ์ชาวบ้านใช้วิธีการถ่ายทอดความรู้หรือสอนให้นักเรียนหรือครู โดยวิธีการสาธิต ปราชญ์ชาวบ้านมีความเห็นว่าโรงเรียนควรนำความรู้ในเรื่องการประกอบอาชีพในท้องถิ่นมาสอนนักเรียน ปัญหาของการมีส่วนร่วมของปราชญ์ชาวบ้าน ได้แก่ ไม่มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น และทักษะในการเขียนเนื้อหาเป็นลายลักษณ์อักษร และไม่มีเวลาสอน

สน วัฒนสิน (2544) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การศึกษาปัญหาการจัดการเรียนการสอนวิชา ศิลปศึกษาโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น สังกัดกรมสามัญศึกษา ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ผลการวิจัยพบว่า

1. ผู้บริหารส่วนใหญ่มีปัญหาปานกลางในด้านนโยบาย การดำเนินงาน และผลการดำเนินงาน
2. ครูศิลปศึกษาส่วนใหญ่มีปัญหาปานกลางในการดำเนินการและการวัด และประเมินผล และมีปัญหาน้อยในด้านจุดประสงค์การเรียนการสอน
3. ปราชญ์ท้องถิ่นส่วนใหญ่มีปัญหาการมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอนวิชา ศิลปศึกษา โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ ปราชญ์ท้องถิ่นขาดการมีส่วนร่วมจัดทำหลักสูตรและวางแผนการจัดการเรียนการสอนร่วมกันในโรงเรียน ขาดความชำนาญในวิธีการสอน ไม่มีเวลา

ว่างมาสอนในโรงเรียน นักเรียนไม่ซาบซึ้งในความงามและคุณค่างานศิลปะพื้นบ้าน นักเรียนส่วนใหญ่ไม่ตั้งใจเรียนเพราะถูกบังคับให้เรียนมากกว่าเลือกเสรี ปราชญ์ท้องถิ่นไม่มีโอกาสแนะนำเรื่องศิลปะพื้นบ้านให้กับครูศิลปศึกษา ปราชญ์ท้องถิ่นไม่นำนักเรียนไปศึกษาในแหล่งเรียนรู้ท้องถิ่น และปราชญ์ท้องถิ่นพบว่าไม่ประสบความสำเร็จในการจัดการเรียนการสอนวิชาศิลปศึกษา โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เพราะปราชญ์ท้องถิ่นไม่ใช่ผู้ประเมินผลงานนักเรียนด้วยตนเอง

ภัทรวดี อุดมมงคล (245) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การศึกษาการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา โรงเรียนแกนนำ ร่วมพัฒนาหลักสูตร สังกัดกรมสามัญศึกษา กรุงเทพมหานคร พบว่า ผู้บริหารส่วนใหญ่ นำภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านคติ ความคิด ความเชื่อในเรื่องคุณธรรม จริยธรรม มาใช้ในการกำหนดวิสัยทัศน์ของโรงเรียน ครูผู้สอนส่วนใหญ่ นำภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการประกอบอาชีพในท้องถิ่น โดยนำกิจกรรมหรือเนื้อหาในเรื่องการทอเกี่ยวในท้องถิ่น มาใช้ในการกำหนดสาระการเรียนรู้รายปี/รายภาค การจัดทำคำอธิบายรายวิชา การจัดทำหน่วยการเรียนรู้ การจัดทำแผนการจัดการเรียนรู้ หัวหน้ากิจกรรมพัฒนา ผู้เรียนส่วนใหญ่ นำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน โดยนำกิจกรรมหรือเนื้อหาเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการประกอบอาชีพในท้องถิ่น มาใช้ในการจัดกิจกรรมนักเรียน ในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนและประเมินผลการเรียนรู้ ครูผู้สอนส่วนใหญ่ นำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียน และประเมินผลการเรียนรู้ตามสาระการเรียนรู้ และกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน ปัญหาการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา พบว่าบุคลากรในโรงเรียนขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ โรงเรียนขาดการรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ทำให้ครูผู้สอนไม่สามารถนำมาใช้ได้ บุคลากรในโรงเรียนไม่มีเวลาที่จะดำเนินการ และยังขาดการประสานงานระหว่างโรงเรียนกับท้องถิ่น
